

Inkluzív nevelés

Ajánlások súlyos hallássérült gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez

Szövegértés-szövegalkotás

Szerkesztette

Nagyné Tóth Ibolya

SULI NOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Magyarország célba ér

suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Budapest, 2006

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi program „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése) keretében.

Szakmai vezető
KAPCSÁNÉ NÉMETI JÚLIA

Projektvezető
LOCSMÁNDI ALAJOS

Témavezető
GIFLO H. PÉTER

Lektorálta
NAGYNÉ HEIDENWOLF ERZSÉBET
ROTTMAYER JENŐ

Azonosító: 6/211/B/4/szöv/9

© Nagyné Tóth Ibolya szerkesztő, 2006

© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Borítóterv: Dió Stúdió

Borítófotó: Pintér Márta

A fotók a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szakmai igazgató: Pála Károly

Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél

Felelős kiadó: a sulinova Kht. ügyvezető igazgatója

1134 Budapest, Váci út 37.

Telefon: (06-1) 886-3900

Fax: (06-1) 886-3910

E-mail: sulinova@sulinova.hu

Internet: www.sulinova.hu

Tartalom

Bevezető	5
1. A hallássérülés legfontosabb jellemzőinek bemutatása	7
1.1 Miért fontos a hallás?	7
1.2 Mit jelent a hallássérülés?	7
1.3 A hallássérülés és következményei	8
2. Képességfejlesztés	11
2.1 Szövegértés-szövegalkotás programcsomag hallássérült gyermekek fejlesztéséhez	12
2.2 A képességfejlesztés részterületei, megvalósulási lehetőségei és korlátai	14
2.3 A képességfejlesztés részterületei alapfokon, elvárható és nem elvárható teljesítmények	14
2.4 Beszédképesség, szóbeli szöveg megértése és alkotása	15
2.5 Olvasott és az írott szöveg megértése	16
2.6 Az ítéloképesség, erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztése	17
2.7 Írásbeli szövegalkotás, íráskép kompetenciáinak fejlesztése	17
2.8 Várható eredmények a 4. évfolyam végén	18
2.9 Várható eredmények a 6. évfolyam végén	18
2.10 Várható eredmények a 12. évfolyam végére	18
3. Témakörök	19
4. Tanulásszervezési formák	20
4.1 Frontális tanulásszervezés	20
4.2 Egyéni tanulói munka	20
4.3 Kooperatív tanulásszervezés	20
5. A tanulási folyamatok keretében alkalmazott módszerek	21
5.1 Vita	22
5.2 Projektek	22
5.3 Előadás, tanári magyarázat	23
5.4 Kirándulás, séta	23
5.5 Kutatás, megfigyelés, mini terepmunka, gyűjtés	24
5.6 Bábjáték	24
5.7 Drámajáték	24
6. A pedagógustól elvárható magatartásformák	25
6.1 Javaslatok a befogadó pedagógusok számára	25
6.2 A pedagógus és a hallássérült gyermek kapcsolata	25
6.3 A pedagógus-szülő kapcsolat	26
6.4 A pedagógus-utazótanár kapcsolat	26
6.5 Az integráció várható előnyei a befogadó pedagógusok szempontjából	26
7. A tanulócsoport nem sérült tagjaitól elvárható magatartásformák	26
7.1 Mit tehetünk a hallássérült gyermek elfogadása érdekében?	27
7.2 Az integráció várható előnyei az osztálytársak szempontjából	28
7.3 Az integráció várható előnyei a hallássérült gyermek szempontjából	28
8. Eszközök	29
8.1 Hallókészülék	29
8.2 Cochlea implant	29
8.3 FM-rendszerű adóvevő készülék	29
8.4 Milyen jelzésekre kell figyelni?	30

8.5 „Napló”	30
8.6 Egyéni lexikon	31
8.7 Témakönyvek	31
8.8 Számítógépes programok	31
8.9 Videokazetták	32
9. Értékelés	32
10. Gondolatok, javaslatok	33
10.1 Utazó gyógypedagógus	33
10.2 Hallásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság	33
11. Irodalom	35

Bevezető

A programcsomagokhoz készült ajánlásainkkal segíteni szeretnénk azoknak a pedagógusoknak, akik sajátos nevelési igényű hallássérült gyermeket fogadtak osztályukba. Az ajánlásokat gyakorló szurdopedagógusok (hallássérültek pedagógusai) készítették, akik jól ismerik a hallássérült gyermekeket, s maguk is többéves tanítási gyakorlattal rendelkeznek. A sajátos nevelési igényű hallássérült gyermekek együttnevelése szép és humánus gondolat. A pedagógusok, akik ezt vállalják, új, eddig kitaposatlan ösvényen járnak. Erkölcsi kötelességüknek érzik a befogadást, de a napi munka során számos új, ismeretlen helyzettel kerülnek szembe, amelyek megoldásához eddigi ismereteik nem elégségesek. Az ajánlásokban konkrét, a napi munkában jól hasznosítható eljárásokat gyűjtöttünk össze.

A hallássérülésnek és következményeinek leírásával arra kívántuk felhívni figyelmet, hogy nem maga a hallássérülés, hanem annak következményei hatnak a szociális, az érzelmi, akarati alkalmazkodásra, tanulási folyamatokra. Az integrált körülmények elősegítik, hogy a hallássérülés másodlagos következményei csökkenjenek, a gyermek fejlődése minden téren egyre jobban megközelítse ép hallású társaiét.

A képességfejlesztés valamennyi programcsomagban fontos helyet foglal el. Az ajánlásokban kiemeltük azokat a területeket, amelyek fejlesztése elengedhetetlen ahhoz, hogy a hallássérült gyermek megfelelően fejlődjön.

Valamennyi kompetenciaterület kidolgozói nagy hangsúlyt fektettek a kooperatív tanulási technikák alkalmazására, amelyek nemcsak az ismeretszerzésnek, de a személyiségfejlesztésnek is fontos eszközei. Az együttműködésen alapuló tanulás a hallássérült gyermekek számára biztosítja a nyelvi készségek, az önállóság, az önbecsülés fejlődését, a sokoldalú tapasztalatszerzést. A módszerek, megválasztásánál arra kell törekedni, hogy a sérülésspecifikus szempontokat figyelembe vegyünk és minden gyermek, így a hallássérült számára is biztosítsuk a tanulási folyamatokban való aktív részvételt. Az ismeretszerzésben fontos szerepe van a vizuális csatornának. Biztosítani kell, hogy a vizuális úton szerzett ismereteknek valóságghű tartalma legyen, az ismeretanyag a fogalmi gondolkodást, az árnyaltabb kommunikációt is fejlessze.

A pedagógus példamutatásának, elfogadó magatartásának rendkívül nagy a szerepe, hiszen ő adja a követendő mintát a többi gyermek számára. A biztató, támogató légkör segíti a hallássérült gyermekek beilleszkedését. Nekik kevesebb eredmény eléréséhez több erőfeszítésre van szükségük, ezért az értékelésnél ezt ismerjük el! A rendszeres visszacsatolás, bátorítás nagymértékben hozzájárul tanulási teljesítményük fokozásához.

Az ajánlások ott alkalmazhatók eredményesen, ahol a befogadó pedagógus nem egyedül, elszigetelten végzi munkáját. Az egész iskolát a nyitottságnak, az elfogadó légkörnek, a változtatás igényének kell jellemeznie.

A programcsomag ajánlásai akkor szolgálják a hallássérült gyermekek érdekeit, ha valamennyi érintett képes az együttműködésre. A befogadó pedagógus és a szurdopedagógus partner ebben a folyamatban. Tudniuk kell tudásukat, tapasztalataikat megosztani, a másik szempontjait figyelembe venni, ha szükséges, eddigi gyakorlatukon változtatni. A gyermek jövője alapvetően függ attól, hogy a szakmaközi együttműködés, a felelősségteljes közös gondolkodás mennyire tud kialakulni.

A sikeres integráció záloga a szülő, támogatása nélkül egyetlen szakember sem fejlesztheti eredményesen a hallássérült gyermeket. A befogadó pedagógus támaszkodjon a szülőre, fogadja el partnerként, mert figyelemre méltó tudással rendelkezik gyermekéről. Ha ezt elismerjük, közreműködik a fejlesztésben. Mindig időt kell szakítani arra, hogy véleményét meghallgassuk. A pedagógustól őszinteséget várnak el, ami nem azt jelenti, hogy csak a problémákról kell beszélni: a gyermek erősségeiről is mindig essen szó!

A hallássérült gyermek integrálása szép, de nehéz feladat. A pedagógustól sok odafigyelést, nagyfokú empátiát kíván. A siker elengedhetetlen feltétele a pozitív diszkrimináció elvének alkalmazása, ez törvény adta lehetőségünk és szakmai kötelességünk is. Ott és akkor, olyan mértékben kell alkalmazni, amennyire a gyermek sajátos nevelési igényei szükségessé teszik. Mindig meg kell találnunk azt az utat, amely a hallássérülés által, a tanulás és a szociális interakció elé gyakran gördített akadályokat megkerüli.

Reméljük, hogy a sajátos nevelési igényű hallássérült gyermekeket befogadó pedagógusok hasznosan és eredményesen forgatják az ajánlásokat. A befogadásból eredő pluszfeladatok segítik pedagógiai képességeik kibontakozását, az új módszerek gazdagítják pedagógiai eszköztárukat, bővítik ismereteiket, szakmai kapcsolataikat.

Nagyné Heidenwolf Erzsébet

1. A hallássérülés legfontosabb jellemzőinek bemutatása

Az ember öt érzékszervvel születik, amelyeken keresztül tapasztalatokat szerez és megismeri a körülötte lévő világot. A gyermekek minél több információt kapnak, annál pontosabb ismereteik lesznek, kialakulnak és fejlődnek készségeik, képességeik. A halló emberek az információ jelentős részét a hallás révén veszik fel, a hallássérültek ily módon való információhoz jutása nehezített.

1.1 Miért fontos a hallás?

A hallás folyamatosan jelen van életünkben, a hangok minden irányból elárasztanak bennünket, információkat közvetítenek a világról, a tágabb és szűkebb környezet eseményeiről. A hallás állandóan, szünet nélkül közvetít. Ez fontos a kisgyermek szempontjából, hiszen az ad biztonságot neki, ha állandó a kapcsolata környezetével, ha tudja, mi történik körülötte a közvetlenül észlelt környezeten túl is. Ha a szülő nincs is a szobában, de a gyermek hallja, úgy éli meg, hogy a közelében van. A hallás szavatolja a biztonságot a környezettel való kölcsönös kapcsolat révén.

A beszéd a kisgyermek életében figyelemfelkeltő szerepet tölt be, irányítja a vizuális észlelést. Az akusztikus ingerek állandóságuk, figyelemfelhívó jellegük következtében ösztönzőleg hatnak, érdeklődést, kíváncsiságot váltanak ki.

Az akusztikus benyomás előkészít a bekövetkező eseményekre, akár mindennapos eseményről, akár veszélyjelzésről van szó. A hangoknak ez az előkészítő jellege alkalmazkodást, rugalmasságot vált ki, ráhangol a várható eseményekre, így a flexibilitás kialakulásában is komoly szerepet játszik.

A hallásnak magatartást irányító jellege van, a környezet kimondott szabályait tesszük magunkévá.

A hallás alapján kialakuló beszéd a kapcsolatfelvétel, a kapcsolattartás eszköze is.

A beszéd kialakulásával a mások által adott szóbeli információk fontos szerepet töltenek be az ismeretek bővítésében. A hallás teszi lehetővé, hogy anyanyelvünket megtanuljuk. A gyermekek az anyanyelv elsajátításával a világról való tapasztalatszerzés új módjához jutnak. A nyelv birtokában a gyermekek ismereteket szereznek, kérdéseket tesznek fel, elmagyarázzák vágyaikat, és hatékonyan képesek befolyásolni a körülöttük lévő embereket.

1.2 Mit jelent a hallássérülés?

Hallássérülésen a hallás állandó, maradandó vagy tartós zavarát értjük, amely megnehezíti a külvilág ingereinek észrevételét, a beszéd megértését, megtanulását. Hallássérülés esetén a hallásküszöb megemelkedik, a gyermek csak az erősebb hangokat hallja meg, vagy meg sem hallja azokat.

1.2.1 A hangerő csökkent érzékelése szempontjából a következő kategóriák állíthatók fel a főbb beszédfrekvenciákon mért átlagos hallásvesztés alapul véve:

- Enyhe nagyothallás: 25–40 dB
- Közepes nagyothallás: 40–60 dB
- Súlyos nagyothallás: 60–90 dB
- Átmeneti sáv a súlyos nagyothallás és a siketség között: 90–110 dB
- Siketség: 110 dB feletti hallásvesztés

A hallássérülést diagnosztizálni és kezelni a lehető legkorábbi életkorban kell. A diagnosztizálás után kerül sor a megfelelő hallókészülék kiválasztására és a gyermek számára legideálisabb beállítására.

1.2.2 A hallásvesztés fellépésének időpontja szerinti csoportosítás

- Prelingvális: a beszéd, a nyelv kialakulása előtti időszakban fellépő hallássérülés
- Posztlingvális: a beszéd, a nyelv kialakulása után fellépő hallássérülés

Azok a gyermekek, akik a beszéd kialakulása után veszítik el hallásukat, nehezen dolgozzák fel a hallás elvesztésével együtt járó állapotot, a nehezített kommunikációt, kapcsolataik beszűkülését. Esetükben fontos feladat a meglévő beszéd megtartása és továbbfejlesztése, a sajról olvasási készség kialakítása, a módosult életvitel elfogadtatása, a harmonikus személyiség erősítése.

1.2.3 A cochleáris implantáció

A súlyos hallássérült gyermekek számára új távlatokat nyithat a cochleáris implantációs (CI) műtét. Az orvostudomány, a technika fejlődésének eredményeként egyre több súlyosan hallássérült gyermek esett/esik át ezen a műtéten, és az intenzív terápiát követően kerül integrált keretek közé. A pedagógiai munkát nehezíti, hogy a nevelési-oktatási folyamat bármely időpontjában történhet cochleáris implantáció, és más-más pedagógiai ellátást igényel a korai életkorban, és mást az idősebb korban implantált gyermek.

1.3 A hallássérülés és következményei

A hallókészülék a hangokat felerősítve juttatja el a fülhöz, s legtöbb esetben lehetővé teszi, hogy a hallássérült gyermek is elsősorban hallás révén fogja fel, tanulja meg a beszédet. A megfelelően kiválasztott és jól beállított hallókészülékkel ellátott nagyothalló gyermekeknél általában könnyebben megindul a beszédfejlődés. A beszédelfogásban, beszédmegértésben a megmaradt hallásra, illetve a sajról olvasásra mint kiegészítő információs forrásra támaszkodnak. Beszédük viszonylag jól érthető.

A súlyos fokú nagyothalló, illetve a siket gyermekek beszédfejlődése nehezebben indul. A beszédelfogásban döntően a sajról olvasásnak van szerepe, de nagy teljesítményű hallókészülékkel a zajok, zörejek és a beszéd töredékes felfogására ők is képesek.

A hallási figyelem felkeltése, a hallásfejlesztés, a beszédészlelés, a beszéd- és nyelvfejlesztés a szurdopedagógus feladata. A pedagógiai fejlesztés szempontjából döntő jelentőségű a hallássérülés be- következtének, a diagnózis felállításának és technikai eszközzel történő ellátásának az ideje, valamint a pedagógiai fejlesztés megkezdésének ideje is.

A hallássérülés negatív következményei akkor előzhetők meg, ha a beszédet a nyelvtanulásra fogékony életkori szakaszban tudjuk kialakítani. Ebben az esetben a hallássérült gyermek számára megnyílik a hangok világa, érzelmi életében, szociális érzésében, környezetéhez alkalmazkodó magatartásában egyre nagyobb szerepet kap a verbális információ, a beszédmegértés, a gondolkodást szervező beszéd, és végül az aktívan használt nyelv. A hallássérült gyermekeknél alkalmazott pedagógiai eljárások a személyiség egészének fejlesztésére irányulnak.

A mind korábbi életkorban történő diagnosztizálás, a megfelelő hallókészülékkel történő ellátás, a speciális terápia korai megkezdése, újabban pedig a cochleáris implantációs (továbbiakban: CI) műtétek számának emelkedése teszi lehetővé, hogy a hallássérült gyermekek közül mind többen ép érzékszervű társaikkal együtt sajátíthassák el a nyelvi kommunikációt.

Fontos hangsúlyozni, hogy a hallássérülés következményes jelenségei elsősorban a beszédfunkciókra terjednek ki, ezen keresztül módosul megismerő tevékenységük, de nem érintik az intelligenciát, az értelmi képességeket.

A súlyos fokú hallássérülés nyelvi kihatásai leginkább az artikuláció, a grammatika és a szókincs területét érintik.

A szókincs a hallássérülés fokával általában fordított arányban áll. A szókincs hiányosságai a beszédértés, illetve a szövegértés zavaraihoz vezethetnek, bár a hallássérülteknek nagy gyakorlatot kell

szerezniük abban, hogy a számukra ismeretlen fogalmakat, jelentéseket kikövetkeztessék. Grammatikai hibák is jellemezhetik a hallássérültek beszédét. Gyakori lehet a ragok elhagyása, inadekvát ragok használata, az alanyi és a tárgyaz ragozás hibái, helytelen szórend, egyes és többes számú egyeztetési hibák stb.

Kommunikációjukat akadályozza, hogy a gyenge hallási képesség miatt nem hallják vagy félrehallják vagy nem jól olvassák le a szájról a beszédet vagy annak részleteit. Az is gyakran előfordul, hogy ugyan jól hallják a szavakat vagy mondatokat, de szegényes szókinccsük miatt értelmezési nehézségekbe ütköznek. A szövegértés problémája természetesen nemcsak az élőbeszéd megértését nehezíti, hanem olvasás közben is jelentkezik. Még a hétköznapi helyzetekben jó szókinccsel és grammatikailag helyesen beszélő súlyosabb hallássérült számára is nehézséget okozhat az irodalmi szövegek teljes megértése. A félreértések abból adódhatnak, hogy a hallássérült gyermek szókinccséből hiányoznak szavak, kifejezések, illetve nem ismeri a szavak szinonimáit. Téves megértést eredményezhet a bonyolult mondatstruktúrák, illetve az átvitt értelmű kifejezések szó szerinti értelmezése is. Általában ezzel függenek össze a hallássérült tanulók olvasási nehézségei, és nem olvasástechnikai eredetűek. A hallássérült gyermekeknek bőséges tapasztalatra van szükségük a nyelvi mintákkal kapcsolatban. Környezetükben a normál nyelvet kell használni, de nyelvi fejlettségüket figyelembe kell venni a minták adásánál.

Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy ezek a kommunikációs akadályok nem feltétlenül jelennek meg minden hallássérült gyermeknél.

1.3.1 Milyen nehézségeket okoz a hallássérülés az iskolai munkában?

- Hallássérült? Hall, ha úgy akarja!

Ha a hallási feltételek jók, akkor tudja használni meglévő hallásmaradványát, ha kedvezőtlenek, nem. Megoldást jelenthet az adóvevő használata vagy a háttérzaj csökkentése.

- Képesek szájról olvasásra, miért van nehézségük a beszédértés során?

Tudnak szájról olvasni, de a hangoknak csak kb. 40%-a olvasható le, így állandóan kombinálniuk kell, amely folyamatos megfeszített figyelmet igényel. A szájról olvasáshoz megfelelő feltételekre is szükség van: jó megvilágítás, ne üljön a fényvel szemben, a beszélő álljon egy helyben.

Az intenzív hallási figyelem, a szájról olvasás nagyon fárasztó tevékenység, ezért a negyedik, ötödik órán már nem várható el ugyanolyan megfeszített tanulás, figyelem, mint az első órákon.

- Néha nagyon jól kommunikálnak, máskor nem értenek semmit.

Csak azokat a szavakat, kifejezéseket értik, amelyek szókinccsük része, az új szavakat, kifejezéseket meg kell tanítani, elegendő időt hagyva a passzív, majd aktív szókinccsé válásra. Jó segítő eszköz az egyéni lexikon. (Részletesebben lásd a 8. pontban) Az egyéni lexikon előkészíti a gyermeklexikonok, majd a nagylexikonok készségi szintű használatát, amely alapja lehet az önálló tanulásnak.

A súlyos hallássérült gyermekeknek kevésbé vannak helyesírási problémáik, mivel az ismert kifejezések jó részét vizuálisan megjegyzik. Ugyanakkor a tollbamondást ne alkalmazzuk a helyesírás ellenőrzésére, hiszen félő, hogy nem a helyesírást, hanem a szájról olvasást mérjük vele. Gondoljunk a nehezített beszédértésre vagy a szűk szókinccsre! Milyen segítség adható? A tollbamondásra szánt szöveget alaposan ismerje meg a tanuló, hogy tollbamondáskor, ráismerve a szövegre, az írásra koncentrálhasson! Ne a többiekkel együtt írja, lassabban, rövidebb egységekben történjen a diktálás, értelmezzük a számára ismeretlen kifejezéseket! A helyesírást spontán írásmunkákon is ellenőrizhetjük.

Komoly gondot okoz számukra a lényegkiemelés. A gyermekekkel együtt készített vázlat segít a fontos és nem lényeges ismeretek, tartalmak szétválasztásában. A rendszeres vázlatírás valamennyi gyermek számára segítséget nyújthatna az ismeretek elsajátításában, rendszerezésében. A készen kapott vázlat is megkönnyíti az eligazodást.

A szegényes szókincs végigkísérheti a súlyosan hallássérült tanulót iskolai tanulmányai alatt, pedig „a szókincs gyorsütemű fejlesztésére van szükség, hogy a gyermekek nyelvi reakciói elég flexibilisek legyenek, azaz mindig az adekvát jelentésnek megfelelő szót alkalmazzák, a többjelentésű szavak közül mindig a megfelelőt válasszák. A mobilis, flexibilis szókincs fejlesztése elsőrendű feladat”(Csányi Y.; 1994.), amelynek végig meg kell jelennie valamennyi kompetenciaterületen. A különböző műveltségterületek szakszavait, az árnyalt, irodalmi kifejezéseket is mindig egyénileg kell elmagyarázni, jelentés-tartalommal felruházni.

Az önálló írásmunkák, a fogalmazások írásánál is szükség van türelemre, differenciált követelmény-támasztásra, az értékelésnél pedig az egyéni sajátosságok figyelembevételére. A hallássérült tanulóknak nemcsak beszéde, hanem az írása is agrammatikus lehet.

A napi felkészülés során feldolgozandó, megtanulandó tananyag megértése is gondot okozhat, ez napi kihívást jelent a hallássérült diáknak. A feladatok adásánál figyelemmel kell lennünk erre.

– Az iskolák tantermi adottságain általában keveset változtathatunk, de tisztában kell lennünk vele, mi lenne az ideális a hallássérült tanulónak.

A tanterem akusztikai feltételei, megvilágítása nagyon fontos a hallássérültek beszédértése szempontjából. Azoknak a hallássérülteknek, akik hallásmaradványukra támaszkodnak a beszédmegértés során, a szőnyeggel és függönnyel felszerelt tantermek alkalmasabbak a tanulásra, mivel visszhangosságuk kisebb. Az adóvevőt (részletesebben a 8. pontban) nem használó gyermekek számára a hallás szempontjából fontos körülmény a kívülről beszűrődő zajok mennyisége is, jobbak a hallási feltételek egy csendesebb teremben. A szájról olvasás miatt a tanterem megvilágítása is figyelmet érdemel. Könnyebb a beszédmegértés a hallássérült számára, ha mindenki arca jól látható, illetve a pedagógus nem szemben áll az ablakkal vagy a fényforrással, mert ekkor a szája árnyékba kerül.

Lényeges szempont az ülőhely kiválasztása. Hallássérült gyermeknek az az előnyös, ha viszonylag közelről látja és hallja a tanárt. Jól kell látnia a táblát és az írásvetítőt is. Az ülőhely ne kerüljön szembe az ablakkal, mert a szemébe sütő nap elvakíthatja. Az elhelyezés adjon módot arra, hogy az osztálytársak esetében is biztosított legyen a szájról olvasás, ezért jobb, ha oldalt ül. Szerencsés, ha mozgatható padok vannak az osztályban, az „U” alakú elhelyezés nagy előnyt jelent.

– A tanári magyarázat gyakran hiányosan jut el a hallássérült tanulóhoz.

Ha a pedagógus a tábla felé fordulva magyaráz, a hallássérült gyermek számára sok információ elvész. Ha ez mindenképpen elkerülhetetlen, ismételje meg közlését a hallássérült gyermek felé fordulva, esetleg a tanuló társat kell megkérni erre.

Az osztályban folyó munka során a pedagógus gyakran sétál, a hallássérült gyermek ezt nem tudja követni. A pedagógus úgy helyezkedjen, ha előadást tart, kérdéseket tesz fel, utasításokat ad, hogy a hallássérült gyermek számára biztosítsa a szájról olvasás lehetőségét.

Egyezzenek meg, hogy a gyermek miként jelzi a pedagógusnak, ha nem ért valamit. Feláll, jelentkezik, stb.

Az órai munkába való folyamatos bekapcsolódást jól segíti a vázlat megjelenítése, akár írásvetítőn, akár a hallássérült gyermek számára külön, írásban.

Az egyes témákat zárja le, foglalja össze, s hívja fel a gyermek figyelmét a témaváltásra! Hallássérült gyermeket a vizuális szemléltetés – legyen az kép, dia, videofilm – az átlagosnál jobban segíti. Ugyanakkor problémát jelent az elsőtétítés, ezért a vetítésre előzőleg fel kell készíteni a gyermeket. A vetítés után meg kell győződni arról, hogy megértette-e, jól értelmezte-e a látottakat.

Hallássérült gyermek számára problémát jelent a jegyzetelés. Egyszerre nem tud szájról olvasni és jegyzetelni is. A pedagógus bízson meg valakit, aki indigóval jegyzetel, vagy a jegyzeteket fénymásolja óra után!

Sok hasznos információ hangzik el az órák végén: házi feladat, mit kell másnapra hozni, mikor indul a busz a kirándulásra, óracsere stb. Az osztály ilyenkor gyakran mozgásban van, pakolnak, zö-

rögnek, ezért a hallássérült gyermekhez nem mindig jutnak el az információk. A tanulótársnak legyen feladata, hogy felhívja a figyelmet az új információkra!

Elengedhetetlenül szükséges tanulópár kiválasztása, akinek feladata a hallássérült gyermek segítése. Ez a feladat önkéntes, és természetesnek kell tartanunk, hogy a tanulópár egy idő után elfárad s jelzi, hogy már nem szívesen látja el a feladatot. Ekkor másik osztálytárs veszi át a szerepét. A gyerekek szívesen és önként vállalkoznak a feladatra, de a pedagógus kísérje figyelemmel tevékenységüket!

A szakáll vagy bajusz, hosszú, arcba lógó haj viselése ronthatja a szájról olvasási képet.

Nem célszerű a túlzott artikuláció, a lassított, elnyújtott beszédtempó, mert ez inkább rontja, mint segíti a szájról olvasást. Fontos hogy a hallássérülttel átlagos hangerővel és szokványos artikulációval beszéljünk.

A felszólítások során szólítsuk nevükön a gyermekeket, mert a hallássérült tanuló így tudja könnyebben követni az osztályban folyó munkát.

A sajátos nevelési igényű tanulóknak pontosan kell ismerniük nehézségeiket és szükség esetén segítséget kell kérniük. A befogadó pedagógusnak is ezt kell erősíteni bennük.

2. Képességfejlesztés

A programfejlesztés alapelvei a sajátos nevelési igényű gyermekek, így a hallássérültek számára is kedvező feltételeket biztosítanak a tanulás-tanítás folyamatában.

A tanulás jól körülhatárolható rendszerben valósul meg.

- Milyen utat járunk be, amíg a gyakorlatban felhasználható tudásunk lesz?

Amíg valamiről nincs tudomásunk, nem is hiányzik.

Tehát első lépés az információ megszerzése. Ekkor már ismeretekkel rendelkezünk és felébred bennünk a vágy, hogy többet tudjunk, tehát motiválttá válunk. A teljesítmény csak jó feltételek között valósulhat meg, tehát megfelelő lehetőséget kell biztosítanunk. A gyakorlással először a jártasság, majd a készség szintjére emelkedik tudásunk, s végül eljutunk az alkotó felhasználásig.

Nézzük meg, melyik tényező hiányozhat a speciális nevelési igényű, hallássérült gyermekek tanulási folyamatához!

- Kapnak-e megfelelő mennyiségben információt, ismeretet?

Erre a kérdésre egyértelmű nemmel kell felelnünk. Pedig ismeretekre, mégpedig sok ismeretre van szükség, hogy a képességeket hatékonyan kifejlesszük!

Gondoljunk az érzékszervi fogyatékos gyermekekre, ahol fontos érzékszervek esnek ki. A hallássérült gyermekek esetében a hallás mint fő információs csatorna hiányzik, tehát eleve nem annyi ismerettel kezdik meg iskolai tanulmányaikat, mint a velük egykorú ép társaik.

- Vajon megfelelő a gyermekek motivációja?

Ha nem vesszük figyelembe sajátos igényeit, ha a tanítást nem az egyes tanulók egyéni szükségleteihez igazítjuk, akkor nem. Pedig kiemelten fontos a motiváció a megfelelő teljesítmény eléréséhez. Tehát nagyon fontos, hogy tisztában legyünk a hallássérültek speciális igényeivel, nyelvi fejlettségük szintjével.

– Végig kell gondolnunk: biztosítjuk-e a lehetőséget a tanuláshoz? Jó személyi, tárgyi, pszichés feltételeket nyújtunk?

Nem lehet jó teljesítményt várni a megfelelő feltételek biztosítása nélkül. (A tárgyi feltételek leírása az 1. és a 8. pontban található.) Ha megkapják a lehetőséget a tanulásra, eleinte az adott feladatra kell

összpontosítaniuk, és sokat hibáznak. Ha sok lehetőséget kapnak a gyerekek a gyakorlásra, akkor kialakulnak készségeik, képességeik, amelyek egy magasabb szintű tudássá szerveződnek.

Tehát olyan tanulási környezetet kell biztosítanunk, amelybe a gyerekek szívesen járnak, s ahol megtanulják, hogyan kell tanulni. Kialakulnak alapvető képességeik az olvasás, írás és a számolás terén azért, hogy megtapasztalhassák a sikert későbbi tanulmányaik, az életük során. Hozzá kell járulni a motiváció, a készségek, képességek, az önbecsülés kifejlesztéséhez, hiszen ezek az élethosszig tartó tanulás alapjai.

A nyelv összetett módon kapcsolódik a tevékenységhez és a környezethez. A gyermekek hamar megtanulják, hogy ezt a kapcsolatot a világgal való interakciók befolyásolására használhatják. Ahogy a nyelvi képességek növekednek, egyre több tudást sajátítanak el. A nyelv nem csak a kommunikáció eszköze. A szavak elmélyítik a gyerekeknek a tárgyak bizonyos tulajdonságaira és a különböző események közötti finom viszonyokra vonatkozó megértését. A szavak közötti asszociációk a világ egyfajta mentális térképét alakítják ki, amely formálja a gyerekek gondolkodásmódját. A figyelem, emlékezet, gondolkodás olyan kognitív képességek, amelyek fejlődése jelentősen hozzájárul a nyelvi készségek kialakulásához. Hallássérült gyermekeknél kiemelt feladat ezen képességek fejlesztése. A fejlesztéshez a tapasztalatok sokfélesége, viszonyok, kapcsolatok tudatosítása, rendszeres gyakorlás szükséges. A tanítás-tanulás folyamatában a fogalmak tartalmi körének gazdagítása a cél, amely leginkább élethelyzetekhez kötötten érhető el. Figyelembe kell venni, hogy a fogalmak tartalmi vonatkozásával kapcsolatban kevesebb előzetes ismerettel rendelkeznek a hallássérült gyermekek, mint halló társaik. A fogalomalkotás folyamata elhúzódó, az új fogalmak lassabban épülnek fel és be a gyermek szókincsébe. A kognitív megismerési struktúrák fejlődése segíti a fogalmak tartalmi differenciálódását.

A képességfejlesztés során ugyanazt az utat járjuk be a súlyosan hallássérült gyermekkel, mint a nagyothalló gyermekekkel, ezért a képességfejlesztés címszó alatti részben Urbánné Deres Juditnak a nagyothalló gyermekek számára készült anyagára támaszkodtam.

2.1 Szövegértés-szövegalkotás programcsomag hallássérült gyermekek fejlesztéséhez

A nyelv eszköz a mondanivalók továbbítására és arra is, hogy másokat tevékenységre készítsünk. Ezt segíti az agy azon képessége, hogy az idegsejtek megismétlik a cselekvésmodelleket. A nyelvi intelligencia alapvető feltétele ezért az emlékezőképesség.

Az írástudás, az írásra és az olvasásra való képesség a gondolkodás elvontabb formáit igényli. Mindezek tükrében világos, hogy a nyelvi intelligenciának napi edzésre van szüksége.

- Az anyanyelvi nevelés alapvető feladata az anyanyelvi kompetencia fejlesztése oly módon, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő szinten birtokolják a szóbeli és írásbeli kommunikáció képességét. A hallássérült gyermek fejlesztése többféle, más eszközöket igényel. Ezért kell korai fejlesztésben részt venniük, és ezért kell biztosítanunk a hallási élményeken kívül változatos vizuális (betű, szóképek, mondatképek, illusztráló képek, videofelvételek, számítógépes animációk), kinestetikus (tapintási érzékelés a testen, a bőrön, az ujjbegyeken, nyomásérzékelés, hideg, meleg érzékelés) ingereket is.
- A nyelvi kompetencia döntő eleme a kommunikációs helyzetek megfelelő értelmezése, a megértés képessége és a megértéssel összhangban álló aktív részvétel a kommunikációs folyamatokban. Ennek támogatására használjuk a pantomim és a dráma eszközeit, amelynek révén érzékelheti az eljátszott helyzetek történelmi korát, a szereplők stílusát. A dráma eszközei alkalmasak a szerepvállalásra, a beszédbátorságra és az élményszerű befogadásra is.
- A folyamatosan fejlődő szövegértési és szövegalkotási képességek teszik lehetővé, hogy az egyén önállóan és másokkal együttműködve képes legyen a verbális, valamint a nemverbális (hangzó és képi) kommunikáció eszközeinek és kódjainak, a különböző információhordozók üzeneteinek

megértésére és feldolgozására. Ezért fontos a kooperatív tanulási szervezésnél a hallássérültek bevonása a csoportmunkába. Vigyázni kell azonban arra, hogy a csoportban vállalt tevékenysége fejlesztő hatású legyen, vegyen részt azokban a beszédhasználatot kívánó feladatokban, amelyeket már vállalni tud.

- Képes legyen a legkülönbözőbb céllal, környezetben és módon létrejött szövegek megértésére és elemzésére, kritikai feldolgozására; a nyelvi megalkotottság sajátosságaiból, a másodlagos, átvitt, képi kifejezőmódból adódó jelentéseket ismerje fel, reflektáljon, és saját szövegek alkotásában maga is éljen ilyen eszközökkel. Az osztályban, csoportban végzett munka eredményeképpen tanítványunk képes lesz az olvasott szöveg alapján képregényt (esetleg számítógépes animáció segítségével) készíteni, az olvasottakkal kapcsolatosan ismerethiánya pótlására önállóan búvárkodni a lexikonok és enciklopédiák anyagaiban, gondolattérképet készíteni az ismeretek magyarázatára, belső összefüggések illusztratív feldolgozására.
- Képes legyen önállóan olyan szövegek megalkotására, amelyek figyelembe veszik a beszédhelyzetet és a hallgatóság igényeit, a különféle szövegműfajok normáit, a morális, esztétikai és kulturális elvárásokat. Ennek előfeltétele, hogy ismerje meg anyanyelvét mint rendszert, annak jelenét és múltját, ami saját történetiségük tapasztalatát kínálja a tanulóknak.

Az anyanyelvi és irodalmi nevelés elválaszthatatlan egységet alkot. Az irodalmi művekkel folytatott aktív párbeszéd révén jön létre a kapcsolat múlt, jelen és jövő között. Ez biztosítja a kultúra folytonosságát és folyamatos megújulását, segíti az egyént kulturális önazonosságának kialakításában, meghatározó szerepe van az érzelmi élet, a kreativitás, az esztétikai és történeti érzék fejlesztésében, az emberi és társadalmi problémák megértésében, átélésében, a saját és mások kultúrájának megismerésében, az én és a másik közötti különbség, az idegenség megfogalmazásában és a másság érdeklődésében. Fejleszti az emlékezetet, az élmények feldolgozásának és megőrzésének képességét. Hozzájárul a történeti érzék kialakulásához, segíti, hogy a diákokban megteremtődjön a tradíció elfogadásának és alakításának párhuzamos igénye.

Az irodalmi nevelésnek a fenti célok túl feladata az olvasási kedv felkeltése, az irodalomnak mint művészetnek, mint az emberi kommunikáció sajátos formájának megszerettetése, közlésformáinak, kifejezési módjainak a megismertetése. Az irodalmi művek olvasása, az értelmezés művészetének gyakorlása képessé teszi a tanulókat az esztétikai, morális és kulturális értékek elsajátítására. Kritikai érzéket fejleszt ki, nagy szerepe van az érzelmi élet finomodásában, az empátia fejlődésében, segít megérteni az emberi, társadalmi problémákat, tudatosabbá teszi az egyén önmagához és környezetéhez való viszonyát. Lehetőséget teremt az ön- és emberismeret, a képzelet, a kreativitás és a kritikai gondolkodás fejlesztésére, miközben a tanulók megismerik a sokoldalú és sokjelentésű hagyomány fogalmát, a nyelvi és művészi konvenciót. Mindezekben szoros szálak fűzik a Művészetek és az Ember és társadalom, az Élő idegen nyelv és az Informatika műveltségi területek tartalmához és céljaihoz. Más műveltségi területek szókészlete, a fogalmak pontos értése és használata elengedhetetlen az eredményes haladáshoz. A műveltségi nyelv pontos szakkifejezései ugyan a mindennapi életben nem használatosak, de megértésük, a szöveggörnyezetben való jelentésük ismerete nagyon fontos. Ennek az a magyarázata, hogy ha egy mondatban a hallgató, olvasó számára két ismeretlen szó van, a mondat lényege nem érthető, információtartalma nem befogadható a gyermek számára. A műveltségi nyelv ismerete nélkül az egyén nem lesz újságolvasó, olvasó, az új, korszerű dolgokat befogadni és alkalmazni képes, így az élethosszig való tanulásának esélyei sérülnek.

A befogadó intézmény pedagógusának tudnia kell, hogy ellentétben a halló gyermekekkel – akik ugyan nem egyenletesen fejlett képességstruktúrákkal, de viszonylagosan az életkori sajátosságoknak megfelelő készségekkel, képességekkel kapcsolódnak be közösségük munkájába – előfordulhat, hogy a hallássérült gyermek a beszédfejlődés kezdeti szakaszában van viszonylagosan érett kora ellenére. Erről a szintről kell segíteni őt úgy, hogy önmagához képest a lehető legjobban fejlődjön.

Mindezeket a következő, legfontosabb elvünk érvényesítésével kell tenni, mely szerint a szövegértést és szövegalkotást jellemezze:

- a játékos nyelvi feldolgozás;
- a megfelelő szintű megterhelés (a figyelem határait figyelembe kell venni);
- a megfelelő szintű nyelvi bemenet (a túl magas szintű nyelvi bemenet pánikot, később érdektelenséget szül);
- az érzelési csatornák sokféleségének elve.

A szöveg- és beszédértés, -alkotás feladatain kívül az alap-kultúrtechnikák elsajátítását támogató háttérképességek optimális esetben kialakulnak, ezért hiányuk a hallássérült gyermeknek nem okoz újabb gondot. A játékos gyakorlatokat a szó- és fogalomkincs fejlesztésének eredményessége érdekében hangos beszéddel kísérik, és annak utánzására megkérjük a gyermeket is.

Nagyon sokat segíthetünk azzal, hogy a beszéd és a hallgatás helyes arányát megtaláljuk a kompetenciák fejlesztése során.

A segítés nagyon eredményes módja lehet az, hogy szünetet, gondolkodási időt hagyunk a válasz kigondolására, a gondolkodási tevékenységekre. A hallássérült gyermek szívesen megvárja a tanár által feltett kérdésre adott válaszokat, de ez sem kommunikációs képességeinek mozgósítását nem segíti, sem gondolkodási tevékenységeit nem fejleszti. A kérdésre adott válasz csak a kérdés mellé rendelt igazságot tükrözi, ami nem készíti a gyermeket mérlegelésre, döntésre és felelősségvállalásra a kimondott szó iránt.

Fontos a gyermek válaszána elfogadása, amivel az elhangzottakat ismételtén megfogalmazzuk mi is. Ezzel a hallássérült gyermek újra hallja, tömör megfogalmazásban, helyes nyelvi formában öntve válaszáat, újra átgondolhatja azt, és büszke lehet produktumára. A szövegértés és szövegalkotás gyakorlatainak fontos momentuma a tisztázás is, a probléma helyes értésének érdekében.

A tanár a segítő, irányító, mintaadó szerepében visszajelzéseivel és válaszaival bátorítja a kritikai gondolkodást és az alkotó képzelet megfogalmazásait. A hallássérült gyermek igen sokszor meglepően világosan látja az összefüggéseket, új megvilágításba helyezi a problémát, amivel segíti társait a problémamegoldásban.

Mindezek közben kipróbálja önmagát, ellenőrzi gondolkodása helyességét. A hallássérült gyermek is a tevékenység során szerzett és megfogalmazott tapasztalatait építi be meglevő ismeretei közé.

2.2 A képességfejlesztés részterületei, megvalósulási lehetőségei és korlátai

Az alap- és középfokon megjelenő kompetenciák elsajátítási szintjéről általában el lehet mondani, hogy a hallássérült gyermekek számára a III. szint nem elérhető, azonban a II. szint zömét és az I. szint majdnem minden tevékenységét el tudják végezni.

A tanítási idő felhasználásának belső arányait és a kompetenciaterület részterületeit elemzésünk nem érinti, mert a közösségbe befogadott osztályonkénti egy-egy hallássérült gyermek azon kompetenciáit, amelyek a megadott keretben nem fejleszthetők, azt a fejlesztő, segítő gyógypedagógusnak differenciáltan, az egyéni bánásmód elvei szerint kell megoldani.

2.3 A képességfejlesztés részterületei alapfokon, elvárható és nem elvárható teljesítmények

Azon képességek sora, amelyek nem kerülnek felsorolásra, a hallássérültek számára elérhető a megfelelő korai gondozás és a beiskolázás feltételeként megjelölt iskolaérettségi kritériumok teljesítésével. A modulokban megjelölt fejlesztési célok megvalósulásának korlátai a szó- és fogalomkincs fejlettségének hiányosságaiiban rejlenek. Ezért a befogadott hallássérült gyermek fejlesztésénél azok

a tevékenységek, amelyek a gyermek szóbeli, írásbeli kommunikációs képességét fejlesztik, kiemelt jelentőségűek.

2.4 Beszédkészség, szóbeli szöveg megértése és alkotása

A tevékenységek közül a *kommunikációs helyzetekhez való alkalmazkodás* nem várható el a hallássérülttől, mert törekvéseinek előterében a helyes válaszok megfogalmazása, a felidézett ismeretanyag mondatokba formálása és érthető kiejtése áll. A problémán úgy lehet segíteni, hogy a kommunikációs szerepet pontosabban tisztázzuk képes és ismeretalapú alátámasztással. Ajánlatos ezeket az ismereteket a hallássérült gyermekkel megbeszélni az egyéni fejlesztések, foglalkozások során, vagy az előző napokban kezébe adni és felhívni a figyelmét arra, hogy ismerje meg azt, olvassgassa, a képeket nézegesse, szerezzon hozzá segédanyagokat. Ezzel elérhetjük, hogy a közös anyagfeldolgozás során a nagyothalló gyermek már ismeri a témát, előzetes ismeretekkel rendelkezik, tehát nagyobb eséllyel kapcsolódhat be annak értő befogadásába.

Ugyancsak nehezített a *vitákban való részvétel*, mert a halló gyermekeknél a vita gyors, pörgő, a témában viszonylag csapongó. Ehhez a hallássérült gyermek nem tud olyan gyorsan alkalmazkodni, hogy érdemi vitát folytasson. A hallássérült gyermekek gyakran összetévesztik a vitát a veszekedéssel, mert számukra a vizuális látvány (erőteljesebb gesztusok, artikuláció) és a hallásuk által észlelt hang (tónus, dallam, ritmus) azt a látszatot kelti, mintha veszekedés folyna. Ezt úgy lehet megelőzni, hogy a vitatkozók is alkalmazkodnak bizonyos szabályokhoz („Nem vágok a beszélő szavába.” „Türelmesen meghallgatom vitapartneremet.” Stb.), aminek következtében nyugodtabban figyelhet, és bátrabban kapcsolódhat be mondanivalójával a hallássérült gyermek is.

A *szógyűjtési játékok* sorában a mondatfűzések, a közös mese kialakításában való aktív részvétel akadályozott, mert a mentális szókincsből még hiányoznak az árnyalt kifejezések. A gyermekben meglévő kreativitás nem tud érvényesülni, mert nem tudja megfogalmazni gondolatait. Ezért tanácsos az óraszervezés ezen mozzanatait a hallássérült gyermeknél előzetes ismeretek, információk adásával előkészíteni. A társak számára érdekes, a probléma egy más oldaláról való szemlélésére adódik lehetőség akkor, amikor a hallássérült gyermek rajzos formában mutatja meg a mese frappáns befejezését.

A *szólások, közmondások értelmezése* a hallássérült gyermek számára nehezített, mert ők ragaszkodnak a leírt, olvasott, kimondott szó pontos értelmezéséhez. Ezért az átvitt értelmű, valamint a kulturális tapasztalatból levont szólások, közmondások egyenként magyarázatra szorulnak nála. Sokat segítenek a rajzos megjelenítés, majd később a szólások, közmondások mellé rendelt magyarázó szövegek, amelyeket elolvasás után párosítani kell.

A hangfelvételek felhasználásával megadott *hangfelismerés* is nehezített a hallásfigyelem és a hallási differenciálóképesség tökéletlen volta miatt. A hangokat és a hangforrásokat először meg kell ismertetni, mert a hallássérült gyermek, ha találkozik is a jelzett hanggal, nem tudatosodik benne annak forrása. A tanulási folyamat után lehet kívánni a gyermektől, hogy hallási emlékezetére támaszkodva a felidézés megtörténjen.

A súlyosan hallássérült gyermek beszéd közben nem figyeli kiejtésének helyességét, csak figyelmetetés után korigál. Kérdés, hogy a beszéd folyamatot a pedagógus megszakítsa-e, vagy inkább a tartalomra koncentráljon. Ehhez ismerni kell a gyermeket, mert lehet, hogy megszokta már ezt a hozzáállást, és folytatja mondanivalóját, de előadódhat az is, hogy bátortalanná válik, és legközelebb nem szól a témához. Azonban nem elvárható, hogy a kiejtés hibátlan legyen, mert dacára a folyamatos szurdologopédiai tréningnek, a hallási kontroll hiánya miatt a kiejtés újból és újból korigálásra szorul.

A *helyesen alkalmazott beszédlevegés* is hosszas, játékos gyakorlást igényel. A beszédlevegővel való gazdálkodás hibái miatt a beszéddallam, a hangsúly és hanglejtés, a szándéknak megfelelő intonálá-

sa sérül. Az alkalmazott eszközök közül a magnetofon hangjának, a számítógépes oktatóprogramok szóbeli utasításainak megértésével ezen a fokon még nem számolhatunk.

2.5 Olvasott és az írott szöveg megértése

A közvetlen élmény alapján kialakult *cselekvéssor szóban való megfogalmazása* nehézségbe ütközik, mert a nagyothalló gyermek nem képes ezen a szinten még összefüggő szöveget alkotni szóban sem. A napi cselekvések során keletkezett élmények feldolgozását a korai időszakban kell megkezdeni (Mi történt velem? Mi történt otthon? – folyamatosan vezetett füzeteiben) ahhoz, hogy bizonyos rutin alakuljon ki az események ábrázolásában, szóbeli feldolgozásában, rögzítésében és az emlékek felhasználásában az új élmények feldolgozásakor. Ha ez a fázis a gyermek fejlesztéséből kimaradt, akkor a befogadó intézmény pedagógusának kell az események feldolgozásának útját újra bejáratni a gyermekkel, hogy bizonyos rutint szerezzen a szóbeli megfogalmazáshoz. Ugyanez vonatkozik a látott vagy átélt események folytatásánál, valamint a történetek képzeletbeli befejezésének gyakorlatainál is. Jól segíthetik ezt a tevékenységet a Témakönyvek (lásd 8. pont).

A *hallott szöveg követésével történő meseszövé*s is sok gyakorlást igényel a hallássérült gyermeknél, de a figyelem képességének fejlődésével és a munka érdekes, motiváló hatásai miatt bizonyos analógiás meseszövési módok már megjelenhetnek. Különösen szeretik a gyerekek, ha a mesekezdő szövegeket mondhatják, esetleg variálhatják. (Egyszer volt, hol nem volt, az üveghegyen is túl, ahol a kurta farkú...)

A tanulási képességek fejlesztésére szolgáló tevékenységek során nem kívánhatjuk a hallássérült gyermektől, hogy szóban a *hangok helyét meghatározza*, esetleg azt, hogy a szókezdő, erősen hangsúlyozott hangra felfigyeljen. Ahhoz, hogy a hanganalízis úgy tudjon működni, hogy majdan az írásbeli kommunikációt is támogassa, a hallássérült gyermeknek nagyon sok szóképet kell látnia, a szavakat szótagokból, betűkből össze kell állítania előbb utánzás, majd emlékezet alapján.

A *jelentéssel bíró szavak kiemelésében* azonban nagyobb rutinja van, itt a nehézség abban áll, hogy azt a szót, amely még nem tartozik a mentális szókincsébe, értelmetlennek minősíti, vagy nem ismeri a többjelentésű szó másik jelentését. Rá kell venni a gyermeket, hogy akkor, amikor ismeretlen fogalommal találkozik, rákérdezzen annak értelmére. Tanára, tanulópartija, társa magyarázatát fogadja el, és a szó mondatba/mondatokba helyezésével bizonyítsa a helyes értelmezést.

Szövegelemzés során a *tárgykörös szógyűjtés* nehézségekbe ütközik a dolgok, jelenségek címkézési nehézségei miatt. A nagyothalló gyermek egy-egy főfogalom alá is nehezen gyűjt szavakat, az árnyalt, finomabb különbségeket érzékeltető szavak nincsenek a szókészletében. Ezért sok szógyűjtést és a gyűjtött szavak felhasználását kívánó mondatalkotási, mondatértelmezési gyakorlatot kell végeznie.

A *nyelv illemtani szabályait* alkalmazó élethelyzetekhez való alkalmazkodás gátja a következmények és okozatok fel nem ismerése, a tudatosított tapasztalatok hiánya. A dramatikus játékok résztvevőjeként azonban tapasztalatokat szerez a szituációhoz való alkalmazkodásban és a szabálykövetésben.

Az olvasott szöveg elemzése, értelmezése utáni *vázlat készítése* azért akadályozott, mert a nagyothalló gyermek nem ismeri fel az olvasottak kulcsszavait, tehát nem látja azokat a sarokpontokat, amelyek köré az események rendeződnek. Ha a gyermek előtt van a szöveg, és gyakran kell azt keretezni, aláhúzni, kiemelni a mondanivaló lényegét, akkor fejlődik lényegmeglátó- és a mondanivaló tömörítésének képessége. Az olvasmányok feldolgozásához kialakított algoritmus szerinti feldolgozás is segítheti ez irányú képességeiket.

2.6 Az ítéloképesség, erkölcsi, esztétikai és történelmi érzék fejlesztése

Az olvasmányokból a nagyothalló gyermek nehezen emeli ki az erkölcsi mondanivalót, mert kevés tapasztalata van a dolgok megítéléséhez. Nem hall történeteket, eseményeket, amelyek erkölcsi tartalmat hordoznak, ezáltal magatartását is kevésbé tudja szabályozni. A szereplők tetteinek megítélésében is nehézségei vannak, mert a külsőség, a kimondott szó (hízeltés, félígazságok, hazugságok) félrevezet. Azonban vigyázni kell a magyarázatokkal, mert ekkor a gyermek gyakran azt tapasztalja, hogy akiről jót gondolt, az rossz. Amikor a tettek fedik a jellemet, ilyen segítő figyelmeztetéssel nem találkozik, tehát pozitív tapasztalatai nem rögzülnek olyan mértékben. Ha az embereknek csak a negatív tulajdonságait emeljük ki, akkor bizalmatlanná válik. Ezért nagyon fontos, hogy a filozófiai beszélgetések során egy-egy történet elemzésébe bevonjuk a nagyothalló gyermeket.

2.7 Írásbeli szövegalkotás, íráskép kompetenciáinak fejlesztése

Nagyon helyes, ha az írásbeli szövegalkotás a nagyothalló gyermeknél korán megkezdődik. Nem kizárólagos ilyenkor a szabályos kötésű írott beszéd használata, nagyon jó és eredményes az, ha hagyjuk, hogy a nyomtatott nagybetűkkel készített szövegét a gyermek megjelenítse. Így hamar tudatosodik benne az írott és a kimondott kommunikáció azonossága. A leírás segít a helyes ejtésben, a gondolatok érthető módon való megfogalmazásában és a mondanivaló tömörítésének elsajátításában is.

A későbbiekben, ha jól fejlett a szem-kéz koordinációja és a finommozgás, akkor az intézményben használatos írástechnikát könnyen megtanulja a nagyothalló gyermek, akinek munkája általában tisztább, precízebb, mint a befogadó közösség tagjaié, és kezdetben kevesebb a hiba is benne. A zökkenőmentes haladás és az utasítások pontos megértése érdekében az irány- és aránytartással kapcsolatos mozgások megnevezését ajánlatos rajzos, piktogramos magyarázatokkal kísélni. Azonban a naplóírás, a rövid történetek leírása, amikor az írás a kifejezés eszközeként jelenik meg, nehézségekbe ütközik a struktúra és a szókinccs sajátosságai miatt. Ez jellemző minden, az önálló írásbeli szövegalkotást megkívánó feladatra. Akkor tudunk segíteni a hallássérült gyermeknek, ha elegendő példamondat, szókapcsolat, szó szerkezet áll rendelkezésére. A gyermek olvasónaplóit, jegyzeteit együtt kell javítanunk, megbeszélni a helyesebb formát és a pontosabb tartalmat. A tisztázott gondolatok gyűjtése, megjelenítése a gyermek fejlődésének útját mutatja, ön maga számára is büszkeség és ismeret forrása lehet.

Ha az írást, az írásbeli tevékenységet már eszközként tudja a nagyothalló gyermek használni, nagyon célszerű, ha saját maga számára is ír, mert az írásba foglalt gondolkodás nem más, mint egy régi gondolat továbbgondolása. Megjelenési formái lehetnek a napló és a gondolatfüzet is. Mindkettő személyes, az intim szférát érintő alkotás, ezért nem olvashatjuk, de a tevékenységet dicsérhetjük, és hasonlókat alkotására mást is biztathatunk.

Ha az írást másoknak, tanárnak, tanítónak, szülőnek, pajtásnak, barátának készíti a nagyothalló gyermek, érdemes őt megismertetni azokkal az eljárásokkal, amelyek használatával gondolataikat rendezettebben, mások számára élvezhetőbben fejezheti ki. Ilyen sikeresen használható eljárások:

- Az írást megelőző tevékenységek (gondolkodás, megbeszélés, ötletek gyűjtése, lista összeállítása, tervezés)
- Írásos tevékenységek (fogalmazvány, gondolatok végiggondolása, újraolvasás, végleges formába öntés)
- Írást követő tevékenységek (szerkesztés, megbeszélés, az írás bemutatása)

Mivel a sikeres írás feltétele a belső készítés, nagyon fontos az írásmunkánál folyamatosan tudatában lenni annak, hogy kinek (ki lesz az olvasó), minek (miért) és milyen formában (üzenet, meghívó, üdvözlő, levél, vázlat, beszámoló...) ír a nagyothalló gyermek. Ezzel rendezi gondolatait, alkalmazko-

dik olvasója elvárásaihoz, és folyamatosan tudatában van az alkotás tartalmi és formai ismereteivel és azok alkalmazási módjaival.

Az írás értékelésénél el kell különíteni azt a hibát, amelynek oka az, hogy a gyerek valamit nem értett meg, tehát ismerethiánya van, amit segítenünk kell leküzdeni és a fejlődéssel együtt járó tévedést, ami előreviszi a tanulást.

A gyermek valamennyi írásbeli munkáját ki kell javítani. Önálló írásos munkáit (levél, fogalmazás stb.) javítás vagy megbeszélés után újra kell írnia, ha az eredeti sok grammatikai, szórendi hibát tartalmazott.

2.8 Várható eredmények a 4. évfolyam végén

A negyedik évfolyam végén várható, hogy az integrált körülmények között nevelődő gyermek elvégzi a tananyag minimumát, és egyes területeken egyéni sajátosságai (kiemelkedő matematikai képesség, mozgásképesség, rajzkészség), figyelve, pontossága révén magasabb szintet is teljesít. A hallók beszédkörnyezetének hatására beszédbátorsága nő, ismereteinek köre, látóköre szélesedik, amelynek következtében életkori sajátosságainak megfelelő témák iránt érdeklődik, olvasóvá válik, és képes lesz az önálló ismeretszerzésre.

Fejlődésében eljut arra a fokra, hogy képes lesz az olvasott szöveg stílusát felismerni, ismereteit, tapasztalatait az új helyzetekre is alkalmazni, hasonló stílusban rövid szövegeket alkotni szóban és írásban.

Hangos olvasásánál a mondatvégi írásjeleket figyelembe tudja venni, írásban a mondatfajtaikat szándéka szerint használja.

A begyakorolt szóképletben helyesen jelöli a magán- és mássalhangzók időtartamát, a tulajdonnevek kezdőbetűit, a *j* hangot. Hibátlanul választja el az egyszerű, ismert szavakat.

Az igeikötők helyesírásánál értelmezési hibák miatt vét.

Ha a negyedik évfolyam végén a képességek, készségek fejlettsége nincs olyan szinten, hogy a pedagógus, illetve a szülő megítélése szerint a továbbhaladás zökkenőmentes lesz, a szülő kérelme alapján a gyermek még egy évet tölthet ezen az osztályfokon. Ilyenkor a képességek és a fejlődés újbóli mérése után egyéni fejlesztési terv alapján kell a hiányosan kiépült kompetenciákat fejleszteni, ezzel a lemaradást pótolni.

2.9 Várható eredmények a 6. évfolyam végén

A hatodik évfolyamot végzett integrált hallássérült tanuló képes a napszaknak és a köznapi protokollnak megfelelően kapcsolatokat kezdeményezni és fenntartani beszélgetést. Gyakorlott a kérdésben és mások tájékoztatásában.

A műveltségi területek tárgyainak szóképletével rendelkezik, kérdések alapján képes tudásáról bizonyosságot tenni szóban és írásban.

Tanulási képességei oly mértékben fejlődtek, hogy az előzetesen tanult, begyakorlott sémák szerint képes elemezni az olvasott irodalmi, szak- és médiaszöveget.

Érdeklődési köre szerint képes a műveltségi területek egyes részterületeiből igen mély, pontos ismereteket gyűjteni, arról beszélni, írni, kisebb előadást tartani.

2.10 Várható eredmények a 12. évfolyam végére

Az évek alatt végzett, esetenként megfeszített munka következtében a hallássérült gyermek jártasságot szerez a szövegértésben, aminek következtében a látott, olvasott szövegek logikai szerkezetét követni tudja. Azonban a hallott szöveg értelmezése (rádióból hallott riport, irodalmi mű, film, videofilm beszédanyagának pontos jelentésbeli követése) még ezen a szinten is nehézséget okoz. Ennek

támogatására kellene hazánkban is bevezetni legalább a televízió adásainál a felirat megjelenítését minden verbális közlés, beszélgetés, film adásaiban. A számítógépes programok világában ez az út járható és eredményesebb módja az írott szöveg értésének, mint a jeltolmácsok alkalmazása.

A különféle műfajú és rendeltetésű szövegben képessé válik jelentésrétegeket elemzéssel feltárni és a szöveghez olyan értelmes kérdéseket feltenni, amelyek segítik a szöveg megítélésének folyamatát.

Képessé válik a hallássérült diák feladathelyzetben is információforrásként használni a szöveget és abból a hiteles, lényeges tudnivalókat kiválasztani.

Előzetes ismeretei révén képessé válik mondanivalóját a célt szem előtt tartva, hallgatói szempontjait figyelembe véve érthetően leírni, illetve kisebb csoportban előadni.

Képessé válik a nyelv poétikai funkcióit megismerni, felismerni, megjelenési formáit értelmezni, elemezni. Az írott szöveg logikai építésében, nyelvi kifejtettségében és kifejezésében előforduló hibákat képes észrevenni, esetleg javítani, de nem vonatkozik ez a hallott és a beszélt szövegre.

A hallássérült gyermek a ciklus végén érettségi vizsgát tehet alapfokon a kötelező tárgyakból.

Ahhoz, hogy a súlyosan hallássérült gyermek az iskolai tanulmányait sikeresen befejezze, minden érdekelt fél (gyermek, szülő, befogadó pedagógus, szurdopedagógus) együttes, kitartó munkájára van szükség. A kompetenciaterületen megfogalmazott célok eléréséhez mindvégig segítségre van szükség a hallássérült tanulónak. Segítséget kell kapnia speciális pedagógiai megsegítés formájában (utazótanár), amelyet az egységes gyógypedagógiai központok biztosítanak, és felzárkóztatás vagy korrepetálás formájában, amelyet viszont a befogadó intézmény biztosít. Szerencsés lenne, ha azokban az osztályokban, ahol sajátos nevelési igényű tanuló van, pedagógiai asszisztens segítene a munkát.

3. Témakörök

A programtervben megjelölt témakörök a hallássérült gyermekek számára alkalmasak, ismereteik bővítését jól szolgálják.

A témák között érzékenységet sértő témák nincsenek. A másság kérdését érintő, a hallássérüléssel együtt járó sajátos igények megbeszélése a gyermekek életkori sajátosságának figyelembevételével folyamatosan történik.

Az egyes modulokhoz kapcsolódó tartalmak hallássérült gyermekeknél is kiépíthetőek, de a fejlesztés várható eredményeiben jelentős eltérések lehetnek, hiszen a tartalmak megértése szorosan összefügg a hallássérült gyermek nyelvi képességeinek fejlettségével.

A szépirodalmi művek feldolgozása feltehetően nehézségbe ütközik. Ezért javasoljuk, hogy a tanulók az órai feldolgozás előtt ismerkedjenek az alkotással. Nézzék meg a műből készült filmet, amelyet mindig kövessen megbeszélés, hogy tudjuk, mennyire pontosan értelmezték a látottakat. Rövidebb terjedelmű mű esetén előzetesen olvassák el, és beszélgessenek róla otthon. Így a hallássérült gyermek is bekapcsolódhat az órai munkába. A nagyobb terjedelmű alkotások értő olvasása csak fokozatosan várható el a súlyosan hallássérült diákoktól. Eleinte csak szemelvények, egyes fejezetek olvasását várjuk el tőlük, így tehetünk kis lépéseket az értő olvasóvá nevelés érdekében.

A versekkel való ismerkedést a hallássérült gyermek is már kiskorában megkezdi. Élvezi a rövid, mozgással kísért gyermekdalokat, versikéket, mondókákat. Később azonban nehezen tudja a vers érzelmi hangulatát átérezni, a költői képeket megérteni. Ezért nagyon fontos a tanítás során a költői képek megértésére való törekvés fejlesztése.

4. Tanulásszervezési formák

4.1. Frontális tanulásszervezés

A hallássérült gyermek számára legnehezebb a frontális osztálymunkába való bekapcsolódás. Nehézséget jelenthet már a kérdés megértése is. Törekedni kell az egyszerű, jól érthető kérdésfeltevésre. A feleletek hasznos, új információt vagy a tanultak megerősítését szolgálják. Mindkettőből kieshet a hallássérült gyermek, ha nem látja a válaszadót. A válaszok tanár által történő összefoglalása, megisméltése segíthet.

A hallássérült gyermek figyelme hamarabb kimerül, mert a szájról olvasás nagy igénybevételt jelent. Intenzíven szájról olvasni 15–20 percig lehet, ezért a frontális órák közben célszerű váltogatni a különböző tevékenységformákat. Pl.: írásbeli feladat egy más kommunikációs csatornán keresztül biztosít megerősítést.

A frontális osztálymunka során kevésbé van lehetőség az egyéni különbségek figyelembevételére, kevésbé segíti hallássérült gyermek nyelvi képességeinek fejlődését.

4.2 Egyéni tanulói munka

Az egyéni munka során mindig ellenőrizzük, hogy a hallássérült gyermekek pontosan megértették-e a feladatot. Erre a feladat kiadása után rögtön kerítsünk sort, mert gyakran előfordul, azért nem kezdenek munkához, mert nem értik a feladatot. Számolni kell – különösen az oktatás kezdetén – az átlagnál lassabb munkatempóval, amelyet csak fokozatosan lehet növelni. A hallássérült gyermekeket rá kell szoktatni, hogy jelezzék, ha nem értenek valamit, vagy kérjenek segítséget.

Problémaként jelentkezik az önállótlanág, a szükségesnél több segítség kérése, többszöri megerősítés igénye. Mindezeket csak fokozatosan lehet kialakítani, törekedve az önálló, megfelelő munkatempójú feladatvégzés kialakítására. El kell érni, hogy a hallássérült gyermekek is felelősséget vállaljanak munkájukért. Ezt segíti a többi gyermek példája a munkavégzésben és a tanári segítség fokozatos megvonása.

A tanár egyénileg is dolgozhat a gyermekkel a csoportmunka vagy a korrepetálás során. Ez jó alkalom arra is, hogy alaposan megismerje a gyermeket. Így ráérezhet, hogy hol, mikor és mennyit kell segítenie.

4.3 Kooperatív tanulásszervezés

Az osztályközösségben végzett munka során a kooperatív tanulásszervezési forma készíti fel leginkább a diákokat arra, hogy megtanuljanak együttműködni az ismeretszerzés, az ismeretek átadása és gyakorlati alkalmazása során.

Milyen előnyei származhatnak a hallássérült gyermekeknek az együttműködésre épített tanulásból?

- A hallássérült gyermekek is mindvégig aktív közreműködők lehetnek. A nyelvi megnyilvánulásra akár szóban, akár írásban az óra legnagyobb részében lehetőség van.
- Az önálló, nem tanár által irányított tanulási forma e struktúra mellett jól biztosítható.
- A csoportmunka növeli a tanulóknak a tanulási folyamatért érzett felelősségét. A felelősség már nemcsak a tanaré, a tanuló érzi, hogy ő is hozzájárul ehhez a maga eszközeivel. A tanulási folyamat nagyobb fokú tudatosulása intenzívebbé válik. A hallássérült gyermekeknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy áttekinthessék az óra felépítését, s folyamatosan hozzászokjanak annak szerkezetéhez.
- A csoportmunka kínálja magát a dialógusokra, a gyermek-gyermek közötti felváltott kommunikációs helyzetekre.

- A hallássérült gyermekek iskolába lépéskor általában alacsonyabb szinten birtokolják a nyelvet. A kooperatív tanulás során nyelvhasználat közben sajátítja el a tananyagot, fejlesztve ezzel beszédképességét, beszédmegértését, ismereteinek kiszélesítését, elmélyülését.
- A csoportmunkához kapott információnak fontos szerepe van, mert a feladat pontos megértése a sikeres munkavégzés alapja. A tanulók egymás között a tananyagról beszélnek, az együttműködő interakciók során arra törekednek, hogy nyelvhasználatuk minősége és mondandójuk tartalma világos és érthető legyen.
- A kooperatív tanulás egyszerre szolgálhatja a tananyag és a nyelv megértését, elsajátítását.
- A hallássérült gyermekek integrációja során gyakran jelent problémát a lassú munkatempó, az osztály ritmusának a felvétele, lemaradás a feladatvégzésben. A kooperatív tanulásszervezéssel fejleszthető időérzékük, munkatempójuk is.
- Érzékennyé válnak mások szükségleteire, a másokért érzett felelősségre. A diákok képessé válnak közös problémamegoldásra, segítőkészségük kialakul.
- Csoportmunka keretében sikeresen oldják meg a szövegértési, szövegalkotási feladatokat is.
- A hallássérült gyermekeknél segíti a külső kontroll szerepének csökkenését, a belső kontroll érzésének a kialakulását.
- Önbecsülésük jelentős mértékben nőhet.
- Lehetőség van a csoporton belüli differenciálásra. A nagyon eltérő teljesítményt nyújtó tanulók csoportjának egy része alacsonyabb szintű feladatot kap, mint a többiek. A végeredményt azonban ez nem módosítja, teljesítményük azonos értékű lesz, hiszen nekik ezekhez a feladatokhoz maximális erőfeszítést kellett tenniük.

Mire kell figyelni a kooperatív tanulásszervezés során?

- A feladatok strukturálása olyan legyen, hogy a hallássérült gyermek is be tudjon kapcsolódni a végrehajtásba.
- Mindig ellenőrizni kell, hogy megértette-e a feladatot.
- Az együttműködési, tanulási technikák elsajátítására több időre lehet szüksége a hallássérült gyermeknek. A pármunka segítheti az együttműködő tanulás elemeinek elsajátítását.
- A nagyobb háttérzaj nehezítheti az értést, ez kiküszöbölhető adóvevővel, amelyet a tanár csoportmunka esetén a hallássérült gyermek csoportjának asztalára helyez.
- Írásos anyag feldolgozásához meg kell tanulniuk a szövegelemzési stratégiákat.
- Csoportmunka szervezése esetén törekedni kell a megfelelő feltételek biztosítására. Mindig meg kell győződni arról, hogy a hallássérült gyermek is figyelemmel tudja kísérni a többi csoport beszámolóját.

5. A tanulási folyamatok keretében alkalmazott módszerek

Tanulási módszertan: különféle ismeretszerzési módok és technikák megismerése, elsajátítása a tanulnivaló és az egyéni adottságok függvényében. A programterv a módszerek gazdag tárát sorakoztatja fel. A hallássérült gyermekeknek lehetőségük van arra, hogy ne csak verbális úton szerezzenek ismereteket. A jelenségek közvetlen megtapasztalása a hallássérült gyermekek számára kifejezetten előnyös.

Bármilyen módszert választunk, célszerű a következő szempontok figyelembevételével:

- Mindig kellő időt kell biztosítani a fogalmak kialakítására, elmélyítésére.
- A tanulás megkönnyítése érdekében a pihenésre is lehetőséget kell biztosítani.

- Rendszeres visszacsatolás biztosítása.
- A kezdeményezőkészség alacsonyabb szintű lehet, mint a halló gyerekeknél, ezért a biztatás, ösztönzés náluk sokkal nagyobb jelentőségű.
- A módszereket aprólékosan kell bevezetni, a rendszeresen alkalmazott algoritmusok fokozzák a biztonságérzetet.
- Egyéni differenciálási lehetőségekre mindig legyen mód.

5.1 Vita

„Az ismeretek elsajátítását segíti, dialogikus vélemények, tapasztalatok felsorakozhatnak keretében, hozzájárul a gondolkodás és a kommunikációs készség fejlesztéséhez. A tanulók nagyfokú önállóságot kapnak, gyakorolhatják álláspontjuk képviselését, de mások meghallgatását is.”¹

Milyen előnye lehetnek hallássérült gyermekek számára a vitának mint módszernek az alkalmazásából?

Egyrészt a gyermekek elsajátítják a szociális kompetenciák egy nagyon fontos körét, a társalgás szabályait. Megtanulják, hogyan kell szemmel követni a beszélőt, kérdezni, megállapodni valamilyen témában és az elfogadott témában fokozatosan szerepet vállalni. Másrészt megtanulják, hogyan kell a nyelvet úgy használni, hogy a jelentések és szándékok világossá, egyértelművé váljanak. Lehetőséget ad arra, hogy hipotéziseiket kipróbálják, felfedezzék a szabályokat, tisztába jöjjenek környezetükkel, megértsék mások álláspontját.

Milyen nehézségek merülhetnek fel hallássérült gyermekek esetében a vita során?

A vita mint módszer feltételezi, hogy a gyermek rendelkezik olyan szókinccsel, amellyel gondolatait ki tudja fejteni. Az alacsonyabb szókinccs a hallássérült gyermeket véleménye kifejtésében gátolhatja, háttérbe húzódik, elveszti érdeklődését. Amennyiben a témát már korábban több szempontból megközelítették, fogalmait elmélyítették, akkor nagyobb valószínűséggel tud ő is bekapcsolódni. Esetükben célszerűbb egy-egy témakör végén alkalmazni ezt a módszert.

Ha a vitázók száma túl nagy, akkor a szájról olvasás szinte lehetetlenné válik, mert a váratlan megszólalásokat a hallássérült gyermek nem tudja követni. Célszerű, ha kezdetben párban vitatkoznak adott témáról, így a technikát könnyebben elsajátítják, majd fokozatosan bővítsük a vitázók számát. Ha nagyobb csoport vitázik, célszerű többször megállni és összefoglalni az elhangzottakat. A tanárnak fel kell hívnia a figyelmet arra, hogy most az eddigi vita összefoglalása következik.

A vita időtartama ne legyen hosszú, hiszen a szájról olvasó gyermek ilyen nehezített helyzetben jóval hamarabb elfárad.

A vitázóra jellemző a gyors reagálóképesség, a másik szempontjába való behelyezkedés. Hallássérült gyermekeknél mindezek várhatóan lassabban alakulnak ki.

5.2 Projektek

A projektmódszer alkalmazása hallássérült gyermekeknél nagy körültekintést igényel. Nem hoz sikert, ha nem megfelelő a témaválasztás, ha nem motiváltak arra, hogy a témáról többet megtudjanak. A témával kapcsolatos alacsony szókinccs, ismerethiány csökkentheti a motiváltságot, az új feladat bizonytalanságot kelthet. Ki kell alakulnia a biztonságnak, hogy az alkalmi kudarcokat és hibákat a tanulási folyamat részének tekintsék. A tanár feladata, hogy megerősítse: a kudarc a tanulási folyamat része, s az így nyert tapasztalatokat később fel lehet használni hasonló kudarcok elkerülésére. A nagy-

¹ Kőpatakiné Mészáros Mária–Singer Péter: *Módszertani kaleidoszkóp. Az együttnevelés gyakorlatához.* Országos Közoktatási Intézet. Budapest, 2005. A kötet az Oktatási Minisztérium támogatásával készült. A letöltés helye: <http://www.oki.hu/>

fokú bizonytalanság miatt a tanárnak fokozott szerepe van az önbizalom erősítésében, a tanuláshoz fűződő pozitív attitűd kialakításában.

A bevezető beszélgetés során fel kell kelteni a kíváncsiságot, érdeklődést, ugyanakkor meg kell győződni arról, hogy a hallássérült gyermek valóban megértette, miről fog szólni a projektmunka, mert csak ekkor várható el tőle kellő motiváltság, kitartás. Fontos tudni, milyen a témával kapcsolatos előzetes tudása.

A hallássérült gyermeknek tudnia kell, hogy az a részfeladat, amit végez, hogyan járul hozzá a csoport, az osztály sikeres feladat megoldásához. A saját téma kiválasztása során szükség van a tanári segítségre. Kezdetben gyűjtőmunkát, képrendezi feladatot, rajzos feladatot, egyéb manuális tevékenységet igénylő feladatot kapjon, később kísérletek elvégzését, adatok táblázatban történő rögzítését. Írásos anyagok elkészítéséhez kapjanak több segítséget. Kezdetben akár a tanárral dolgozhat közösen a hallássérült gyermek, vagy pármunkában végezze valakivel a részfeladatot. Kaphat szövegkiegészítést is, ahol a hiányzó szavakat kell megkeresnie egy anyagból. A saját téma bemutatása csoport előtt az alacsonyabb nyelvi szint miatt neheztelt lehet, de biztonságosabb, mint az egész osztály előtt való szereplés. A tanár segítő kérdései, a csoporttársak biztatása, támogató magatartása kellő önbizalmat adhat a gyermeknek.

A segítségadást folyamatosan csökkentjük, ki kell alakulnia a feladat végzése során az önállóságnak, a saját munkáért érzett felelősségnek. Értékeléskor emeljük ki, hogy mennyire fontosnak tartjuk azt, hogy egyre önállóbb, hogy munkája mennyire járult hozzá a csoport sikeréhez, az osztály sikeréhez. Az értékelésnél a folyamatot értékeljük, ezt állítsuk a középpontba és ne az eredményt!

5.3 Előadás, tanári magyarázat

Hallássérült gyermek számára a tanári előadás hosszabb időn át nehezen követhető, mert elfárad a szájról olvasásban. Jegyzetelni nem tud, mert írni és szájról olvasni egyszerre nem lehet, ezért mindig meg kell kérni egy társat, hogy indigóval készítse jegyzeteit, vagy óra végén gondoskodni kell a jegyzet fénymásolásáról.

Ha szükséges, hogy a tanár hosszabb előadást tartson, készüljön hozzá írásos vázlat! A tanár jelezze, hogy éppen melyik vázlatpontról beszél.

Az osztályban tanuló gyermekek maguk is tarthatnak kiselőadást, a fenti szempontokat tanácsos ekkor is figyelembe venni. Az előadásokat kísérje gyakori szemléltetés, mert az segít az érdeklődés felkeltésében, a fogalmak megértésében, a lényeg kiemelésében, a figyelem fenntartásában.

5.4 Kirándulás, séta

Hallássérült gyermekeknek az előkészítés fontosságát emelném ki. Az időpont, a helyszín megjelölése után ellenőrizni kell, hogy valóban mindent megértette-e. Szükség lehet eszközök használatára. Az előkészítés során külön figyelmet kell fordítani az eszközök nevének megtanítására (pl. erdei kirándulás előtt: lepkeháló, gyűjtődoboz stb.). Ha megfigyelési szempontokat kapnak a gyermekek, akkor célszerű azt a hallássérült gyermek részére írásban is odaadni. A kirándulás során sok új ismeret, gyakorlati tapasztalat szerezhethető. A szülők aktív segítői a pedagógusnak, az előkészítésben ők is szerepet vállalhatnak. A lebonyolítás során arra kell ügyelni, hogyha a tanár valamire fel akarja hívni a figyelmet, magyaráz, akkor a gyermek lássa őt: szerencsés, ha a közelében áll. (Egy kirándulás során sok, a figyelmet elterelő körülmény lehet.) Kezdetben a megfigyelések rajzos rögzítésén, a gyűjtőmunkán legyen a hangsúly.

5.5 Kutatás, megfigyelés, mini terepmunka, gyűjtés

A gyűjtőmunka a program számos témájához kapcsolható. A hallássérült gyermek gyakran kapjon ilyen feladatot. Alacsonyabb nyelvi szinten lévő gyermeknél kezdetben esetleg gondot okozhat magának a feladatnak a megértése, ezért mindig ellenőrizni kell, hogy megértette-e, mit kell gyűjtenie. Megfigyelési feladatoknál konkrét megfogalmazásokat használjunk. A feladatot előzze meg közösen elvégzett hasonló tevékenység, adatrögzítés.

5.6 Bábjáték

A bábjáték „Az érzelmek kivetítését, lereagálását biztosítja. Egy jó bábdarabon keresztül elfojtásokat, vágyakat, indulatokat lehet kiélni; erősnek, hatalmasnak, csodálatosnak, hősnek lehet lenni; büntetni és jutalmazni lehet. S mindezt úgy, hogy a valóságban nincsenek következményei. A negatív indulatok levezetődnek, feloldódás, megtisztulás jön létre. Az indulat levezetése után pozitív indítékot és problémamegoldási lehetőségeket nyújtunk a gyermekeknek a bábjátékon keresztül.” (Polcz Alaine, 1997.)

A hallássérült gyermekek – nyelvi képességeik hiányos volta miatt – nehezen tudják megfogalmazni érzelmeiket, belső feszültségeiket. A bábjátékon keresztül azonban ők is képessé válhatnak arra, hogy ezeket felszínre hozzák, mintegy kijátsszák magukból.

Ugyanakkor a bábjáték alkalmas módszer a gyermeki személyiség fejlesztésére is. A bábjáték a gyermek számára elsősorban játék, tehát örömet jelent, érzelmileg kötődik hozzá. Így játékos módon sajátít el ismereteket, teremt kapcsolatot a világgal, a közeli és a távoli környezettel, s élményeit, benyomásait játékosan dolgozza fel. Játékosan sajátít el ismereteket, meglévő ismereteit rendszerezni tudja, összehasonlításokra, megkülönböztetésekre, csoportosításokra, következtetésekre, általánosításokra, sőt, ítéletekre is juthat. A bábjátéknál mozgás és beszéd egybekapcsolásából alakul a játék, s ez fejlesztő hatással van a hallássérült gyermek beszédképességének fejlesztésére is. A bábozáshoz készülés több tevékenységet kíván a gyermektől, ez fejleszti kreatív készségét, ügyességét is. Közben játszik és mesélni kezd, fejlődik érzelmi, értelmi és anyanyelvi képessége.

Természetesen a hallássérült gyermeknek akkor jelent élményt a bábozás, ha takaratlanul játsszuk, ha a játék közben is biztosítjuk számára a szájról olvasás lehetőségét, akár nézőként, akár szereplőként van jelen.

5.7 Drámajáték

A drámajáték segíti a hallássérült gyermekben kiváltódnia azokat az érzelmi reakciókat, amelyek normál hallás esetén természetesek, amelyek az embert az embertársakhoz, a közösségi élethez, a természeti világhoz mintegy hozzákapcsolják. A hallássérült gyermek a módszer alkalmazása során megélheti saját érzelmeit, esetenként indulatait is, csökkenthetők belső feszültségei.

Az érzelmeket kifejező szavak szemléletessé válnak, ezeknek a megerősítésére nagy hangsúlyt kell fektetni. A szituációk helyes értelmezéséhez segítséget kell kapniuk, mert a helytelen értelmezés indulatot válthat ki, ami nem adekvát viselkedést eredményez. Annak érdekében, hogy a tapasztalatokból alkalmazható tudás legyen, a drámajáték minden elemét alaposan fel kell dolgozni, a hallássérült gyermek figyelmét fel kell hívni ezekre.

Előfordul, hogy a gyermek nincs birtokában olyan nyelvi eszközöknek, amelyeket az adott szituációban használhatna, csak gesztussal, mimikával tud ráutalni. Ilyenkor a pedagógusnak vagy a társainak kell megfelelő beszédminta adásával segíteni.

A hallássérült gyermeknek fejlődik a szövegértési, szövegértelmezési, szövegalkotási képessége a drámajátékok során. Ha a feladatok elosztásánál tekintettel vagyunk nyelvi fejlettségére, örömmel vesz részt a közös munkában.

6. A pedagógustól elvárható magatartásformák

A hallássérült gyermek integrált nevelésének, oktatásának sikeressége jelentős mértékben múlik a befogadó óvodák, iskolák fogadókészségén, felkészültségén.

El kell érni, hogy a többségi óvodák, iskolák szívesen vegyenek fel hallássérült gyermekeket.

Ha az iskola vezetése, a tantestület, a társadalom elismeri a speciális nevelési igényű gyermekkel foglalkozó pedagógust, akkor a kollégák vállalkoznak erre a nem kis feladatra. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy nem lehet sikeres a sajátos nevelési igényű gyermekek befogadása, ha csak egy-egy pedagógust sikerül megnyerni az ügynek. Az egész intézmény elfogadó, segítő hozzáállására van szükség.

Az a pedagógus, aki nem hárítja el magától a problémás gyermekeket, kihívásnak tekinti a feladat megoldását, hatékonyabban dolgozik osztályának többi tanulóival is. Probléma esetén tud változtatni saját eszköztárán, a hallássérült gyermek fejlődéséért vállalja a felelősséget. A szurdopedagógust és a szülőt partnerként fogadja el, hiszen tőlük választ kaphat a munkája során felmerülő kérdéseire. A befogadó pedagógusnak tudnia kell azt is, hogy a szülők a szokásosnál nagyobb szerepet vállalnak gyermekük fejlesztésében.

6.1 Javaslatok a befogadó pedagógusok számára

- Személyes kapcsolat kialakítása a speciális nevelési igényű gyermekekkel
- Higgadt és barátságos nevelői magatartás
- A fáradtság jeleit mutató gyermek pihentetése más jellegű, feszültségoldó feladattal
- Jól strukturált tevékenység, rövid, jól érthető utasítások, egy feladat adása és csak azután áttérés új tevékenységre
- Gyors megerősítés (Csak fokozatosan lehet rászoktatni a gyerekeket arra, hogy tudjanak kivárni.)
- Rendszeres vizuális segítségadás (kulcsszavak, vázlatpontok stb.)
- Az osztálytársak feleleteinek, kérdéseinek, megállapításainak, véleményének összefoglalása
- A tanítási, tanulási szervezési formák váltakoztatása (frontális munka, csoportmunka, pármunka)
- Tanulópár kialakítása, vigyázva, hogy a halló osztálytárs se fáradjon el
- Fontos, hogy az osztályban tanító pedagógusok évente egy vagy két alkalommal megbeszélést tartsanak, főleg a felső tagozaton, ahol mindenki elmondja véleményét a gyermek fejlődéséről, tanulási nehézségeiről és az alkalmazott pedagógiai módszerekről.
- Szükség szerint adóvevő használata (lásd a 8. fejezetben.)

6.2 A pedagógus és a hallássérült gyermek kapcsolata

- A befogadó pedagógusnak mindig tisztázni kell a gyermek fejlesztését végző gyógypedagógussal a következőket:
 - Milyen információs csatorna a domináns?
 - Hogyan hallja a gyermek a beszédet?
 - Milyen hangerejű közlést milyen távolságról hall meg?
- A pedagógusnak tudnia kell, hogy ha a hallássérült hallókészülékkel érti is a beszédet, annak feldolgozása lassúbb, mint a halló gyermekek esetében.
- Információt kell kapnia arról, hogy a gyermek aktuálisan milyen nyelvi szinten van. Ennek ismeretében a kommunikációt úgy irányíthatja, hogy az a gyermek számára megfelelő szintű legyen, ugyanakkor fejlessze is nyelvi készségeit.
- Bátorítsa a pedagógus a gyermeket, ha nem ért valamit, azonnal jelezze. A hallássérült gyermekek hajlamosak arra, hogy ezt elmulasszák.

6.3 A pedagógus-szülő kapcsolat

Az iskolába lépő hallássérült gyermek és családja mögött már hosszú, sok munkával telt időszak áll. Átélték a traumát gyermekük fogyatékosága miatt, rendszeresen jártak vele korai fejlesztésre, végezték az otthoni fejlesztést, befogadó óvodát, majd iskolát választottak. Vállalták az integráció során rájuk háruló feladatokat. Jól ismerik gyermeküket, sok időt töltöttek velük, figyelemre méltó tudással rendelkeznek róluk, sokat tettek gyermekük fejlesztése, fejlődése érdekében. A befogadó pedagógus támaszkodjon a szülőre, fogadja el partnerként! A szokványos kapcsolattartáson túlmutató (szülői értekezletek, fogadóóra) napi kapcsolatról van szó. A szülőnek tudnia kell, melyek azok a fogalmak, amelyek elmélyítése fontos, mit kell előkészíteni a következő napra. Az előzőekben már említett előre „tanulást”, felkészülést lehet kérni a születtől.

A szülők elvárják, hogy a pedagógusok őszinték legyenek, de ne csak a problémákat beszéljék meg, a gyermek erősségeiről is essen szó!

A pedagógusnak legyen ideje arra, hogy meghallgassa a szülőt, ismerje el erőfeszítéseit, tenni akaratát, adjon tanácsot, miként hozhatja ki a legtöbbet gyermekéből!

6.4 A pedagógus-utazótanár kapcsolat

Hallássérült gyermek fejlesztése akkor lehet sikeres, ha a választott tanulási módszerek alkalmazása során figyelembe veszik a pedagógusok a sérülésspecifikus szempontokat is. A befogadó pedagógus és a szurdopedagógus (utazótanár) együttműködése, közös gondolkozása segíti, hogy a modulokban megjelenő különböző tanulási módszerek a hallássérült gyermeknél is sikeresen alkalmazhatók legyenek. Az együttműködés más szemléletet, más attitűdöt vár a pedagógustól, gyógypedagógustól egyaránt. Egymás munkájának megismerése, kölcsönös tisztelet kell ahhoz, hogy eredményesen tudjanak együtt dolgozni. Az együttműködésbe be kell vonni a szülőt, az ő támogatása nélkül nem lehet teljes a hallássérült gyermek fejlesztése. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy nem minden szülőre lehet támaszkodni. Ebben az esetben nagyobb feladat, felelősség hárul a befogadó iskolára, illetve a speciális megsegítést biztosító módszertani központra, az utazótanárra.

6.5 Az integráció várható előnyei a befogadó pedagógusok szempontjából

- A befogadó pedagógus számára kihívást jelent a feladat.
- Ösztönzi a pedagógust új módszerek, eljárások megismerésére, a pedagógiai képességek kibontakoztatására.
- Önmaga is megtapasztalhatja tanítványaival együtt a segítségnyújtás és a siker közös örömét.
- Toleranciája erősödik, s ez hatással van a többi gyermek megítélésére is.
- Szakmai kapcsolatai bővülnek.

7. A tanulócsoporthoz nem sérült tagjaitól elvárható magatartásformák

Fontos, hogy a gyermek jól érezze magát abban a közösségben, ahol napjai jó részét eltölti. A társakhoz való kapcsolódás nélkül nem érezheti jól magát a speciális nevelési igényű gyermek a közösségben. A peremhelyzetnek teljesítményt romboló hatása van. Baráti kapcsolatok híján a gyermek magányos lesz, esetleg agresszív vagy bohóckodó.

Kiemelt feladat, hogy a befogadó gyermekközösséget életkori sajátosságainak megfelelő szinten felkészítsük a hallássérült gyermekek fogadására. A halló társakkal el kell beszélgetni a hallássérülésről, a hallássérültekkel való kommunikáció nehézségeiről, formájáról.

A gyermekek minél fiatalabbak, annál természetesebben fogadják a tőlük valamiben különböző társukat. Óvodásoknál szinte nem is merülnek fel problémák, kezdetben az izgatja őket, mi van a társuk füle mögött. Rövid, egyszerű magyarázattal tudomásul veszik, s teljesen magától értetődően fogadják el. Az iskolás korosztálynál sem jelent problémát a másság, különösen akkor nem, ha a pedagógusuktól kellő információt kapnak, s az elfogadás mintáját tapasztalják meg. A befogadó társakkal meg kell ismertetni a hallási fogyatékoság mibenlétét. Meghallgathatják, hogyan szól a hallókészülék, így átélhetik, hogy milyen kellemetlen az erős zaj (zörögnek a padban, csattognak a tollal, kiabálnak, stb.). A gyermekek szembesülnek azzal, milyen érzés, ha valamit nem jól, nem pontosan vagy egyáltalán nem hallanak, az információk csak töredékesen, mozaikszerűen jutnak el hozzájuk. Az osztálytársak általában szívesen vállalkoznak arra, hogy hallássérült gyermekek padtársai legyenek. Komoly és felelősségteljes feladatnak érzik, hogy segíthetnek társuknak. Ezek a gyermekek felnőttkorukban is pozitívan viszonyulnak majd a fogyatékosággal élőkhez, sokkal érzékenyebbé válnak más emberek nehézségei iránt.

Az olyan emberi értékek, mint a tolerancia, segítőkészség, együttműködés, mások iránti felelősség-érzet fejlődnek ki bennük. Ugyanezen erkölcsi értékek kialakulását várjuk el a hallássérült gyermektől is. A nyitott, befogadó közösség segíti a hallássérült gyermeket, hogy maga is nyitott, érdeklődő legyen, keresse az új információkat, s ne riadjon vissza az akadályoktól.

7.1 Mit tehetünk a hallássérült gyermek elfogadása érdekében?

Beszéljünk-e hallássérülésükről? A válasz egyértelmű igen. Mások ítélete érzékenyebben érinti őket, s hajlamosak mindent hallássérülésükre fogni. Különösen igaz ez a kamaszkor küszöbén, amikor bennük is tudatosodik másságuk. Jellemző lehet a társaktól való elfordulás, mert a kisebb baráti csoportokban vagy spontán szerveződött csoportokban zajló kommunikációt nem tudják követni, gyakran arra a következtetésre jutnak, hogy a társaik szándékosan rekesztik ki őket. Úgy érzik, velük nem empatikusak, nekik sem kell annak lenni. Bizonyos jelenségek nem kerülhetők el, de ha a hallássérült serdülő kellő önismerettel bír, ha az ő és a csoport együttműködési készségének fejlesztése eddig kellő hangsúlyt kapott, akkor közösen tudnak megoldásokat találni erre a helyzetre. Néha, kirívó esetekben szükség lehet külső szakember, pszichológus, gyógypedagógus segítségére.

Hallássérült gyermek fogadására a csoportot fel kell készíteni. A gyerekeknek tudniuk kell, hogy mit jelent hallássérülés. Erre jó lehetőséget biztosítanak a szimulációs gyakorlatok, a különböző technikai eszközök (hallókészülék, adóvevő) kipróbálása. A készülék a zajokat is felerősíti, és a hasznos információ kevésbé jut el a hallássérült gyermekhez. Ha megtapasztalják a hallókészülék által erősített zajokat, beszédet, akkor jobban bele tudják élni magukat társuk helyzetébe. Az adóvevő korszerű technikai eszköz, de zavaró lehet, ha mindig azt éli meg a gyermek, hogy közvetlenül mellette beszélnek. Ezt is érzékeltetni lehet a társakkal. A gyerekeknek tudniuk kell, hogy ezek az eszközök, társuk segítői, ezért vigyázni kell rájuk, lehetőleg ne dobják meg labdával, ne üssék meg társuk fülét, ne ráncigálják. Be kell azt is mutatni, hogy hallás nélkül a szájról olvasás mennyire nehéz tevékenység, milyen megfeszített figyelmet kíván a beszéd megértése. A szájról olvasás megértéséhez nézzenek a tévében hang nélkül olyan műsort, ahol jól látható a beszélő szája, és még ha ismerik is a témát, mennyi nehézséget jelent a megértés. A halló osztálytársak így megtapasztalhatják a hallássérülés következményeit, a hallási információ megszerzésére irányuló megfeszített állandó figyelmet. A hallókészülékkel, implantttal jól halló gyermekek esetében sem jut el minden információ, ezt modellezhetjük úgy, hogy hangosan szóló zene mellett történetet olvasunk fel. Az osztálytársak is átélnek, milyen nehéz a hallott

beszédfoszlányokból az értelmes mondanivaló összeállítása, s mennyi félreértelmezésre kerülhet sor. Ezek a bemutatások segíthetnek a megfelelő hozzáállás kialakításában.

A gyerekeknek tudniuk kell, hogy társuknak nehézséget jelent részt venni a társalgásban. Ez mindenekelőtt a csoportban való beszélgetésre vonatkozik. Minél nagyobb a csoport, annál nehezebb a beszédmegértés. Beszélgetés közben soha ne takarják el a szájukat, forduljanak hallássérült társuk felé, egyszerre ne beszéljenek többen! Ezt az odafigyelést meg kell tanulni, azonnal nem várható el a gyermekektől. Ahogy jobban megismerik társukat, úgy alakul ki alkalmazkodóképességük. Ebben a felnőtt példája is döntő, mert a legtöbb gyermek hajlik arra, hogy átvegye tanára stílusát. Nemcsak a verbális, a nonverbális megnyilvánulások is hatnak. Ügyelni kell, és a gyerekeket is rá kell szoktatni, hogy a verbális kommunikáció összhangban legyen a nonverbális jelekkel, hiszen a hallássérültek elsősorban a nonverbális információra támaszkodnak, és ha nincs összhang, megzavarodnak. Fokozható a gyermekekben az empatikus érzés, ha tudják, társuk hogyan tanult meg beszélni. A hallássérült gyermek elhozhatja, és az édesanyjával együtt megmutathatja kisgyermekkorra óta készült rajzos naplóját, együtt elmesélhetik, mit csinált a speciális foglalkozáson, hogyan tanulta meg a hallókészülék, az implant viselését, és ez milyen napi gondozási feladatokat jelent számára.

A gyermekeknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy segítséget tudjanak nyújtani. A hallássérült gyermek a többiekkel közösen minél több iskolai és iskolán kívüli tevékenységben vegyen részt! Ha a gyermeket nem vonják be társai beszélgetésébe, vagy ő nem érti a többiek interakcióit, beszélgetéseit, akkor nehezebben szívja magába az általános tudást, kimarad a diáknyelv, a tréfák, ugratások világából.

7.2 Az integráció várható előnyei az osztálytársak szempontjából

- A másságot közvetlenül tapasztalhatják meg, de képesek lesznek az azonosságok észrevételére is.
- Megtanulják a módját, hogyan kell segíteni.
- Az együttnevelés fokozza a segítségnyújtás és a siker közös örömét.
- A halló gyerekeket pontosabb, érthetőbb beszédre készíti, mert társuk csak így érti meg jól mondanivalójukat.

7.3 Az integráció várható előnyei a hallássérült gyermek szempontjából

- A környezet pozitív beszédmintája. A hallássérült gyermek jól beszélő környezetben van, és ez fejleszti kommunikációs képességeit, nyelvi kompetenciáját. Környezete nagyobb önállóságra, önfegyelemre, gyorsabb munkatempóra szoktatja.
- Az együttnevelés során realisabb énképe és önértékelése alakul ki. A gyermek az ép társak között győződhet meg erős és gyenge oldalairól.
- Megtanul alkalmazkodni az adott közösség szokásaihoz.
- Megtapasztalja, hogy nemcsak ő szorul segítségre, ő is segíthet társainak.
- Integrált neveléssel a hallássérült gyermek nem szakad ki a családból, a lakóhelyi kortársak közül. Fontos, hogy a közösség, ahol él, látja fejlődését, a család erőfeszítéseit, s ez pozitívan befolyásolja a fogyatékossgal élőkről kialakult képet.
- Az integráltan nevelkedő hallássérült gyermek társadalmi beilleszkedési nehézségei minimálisra csökkenthetők, mert a folyamatot már a gyermekkor éveiben abban a közegben gyakorolja, ahol felnőtt korában is élni fog.
- A nyitottság, empátia, egymás iránti érdeklődés a hallássérült diáktól is elvárt készség. Nemcsak őt kell elfogadni, neki is elfogadó magatartást kell tanúsítani.

8. Eszközök

A súlyos hallássérülteknél jelentkező nyelvi nehézségek, kommunikációs zavarok miatt nagyon fontos a megfelelő speciális segédeszközök használata, illetve a szókincsfejlesztést, a tanulást, a nyelvfejlődést, a kommunikációt elősegítő játékok, tankönyvek, taneszközök ismerete, alkalmazása.

8.1. Hallókészülék

A hallókészülék kisméretű hangerősítő berendezés.

A korszerű, jól beállított hallókészülék a hallássérült gyermekek nyelvi fejlesztésének nélkülözhetetlen feltétele. A hallókészülékkel fő cél az optimális erősítés biztosítása a beszéd szempontjából legfontosabb frekvenciák területén (200–6000 Hz között).

A súlyos hallássérült gyermekek legtöbbször fül mögötti hallókészüléket használnak, amelyek közül több igen erős, nagyteljesítményű készülék.

A kétoldali hallássérülésnél a sztereohallás eléréséhez két hallókészülék viselése szükséges.

A hallókészülékek külső kezelő szervei típusonként, fajtánként változnak.

A hallókészüléket és tartozékait a gyermekek térítésmentesen kapják, audiológus szakorvos javaslatára. A végleges hallókészülék kiválasztása előtt lehetőség van más-más típusú, erősítésű készülék kipróbálására.

8.2 Cochlea implant

Műtéti eljárással ültetik be az elektródákat, amelyek a csiga elhalt szőrsejtjeinek működését pótolják.

Súlyos hallássérülés esetén ajánlott a műtét, amelynek eredményeként a hallássérült gyermek ilyen módon a hallás birtokába jut.

Az implantátum alternatívát jelent ott, ahol a hagyományos hallásjavító eszközökkel (nagyteljesítményű hallókészülék) nem lehet jó eredményt elérni a hallás és beszédfejlesztés során. Azoknak a hallássérülteknek ajánlott, akik nem rendelkeznek a beszéd hallása szempontjából jól hasznosítható hallásmaradvánnyal. A műtét előtt a gyermek alapos kivizsgáláson esik át, beleértve a hallásvizsgálatot és egyéb orvosi, pszichológiai vizsgálatot is. Ezek ismeretében döntenek a szakemberek, hogy megoldást jelent-e az implantáció. A műtétet követően intenzív auditív-verbális fejlesztés következik, amely minden érintett szoros együttműködését igényli. A műtét, az azt követő komplex fejlesztés jó eredményeket hozhat a hallás- és beszédfejlődés területén.

8.3 FM-rendszerű adóvevő készülék

A hallókészülékes ellátás, a cochleáris implantáció mellett hatékony segítség az FM-rendszerű adóvevő használata. Az adóvevő egy mikrofonnal ellátott adóból, amit a beszélő, a pedagógus visel és egy vevőből áll, amely a hallássérült gyermek hallókészülékéhez vagy CI-beszédprocesszorához csatlakozik. A középsúlyos és súlyos fokú nagyothallók hatékony segédeszköze.

A hallássérült gyermekeknek kedvezőbb jel/zaj arányra (hang és a zaj különbségre) van szükségük a beszédmegértéshez. Az íránymikrofonnal ellátott korszerű hallókészülékek ugyan már jobb jel/zaj arányt biztosítanak, de a legjobb arány eléréséhez hatásosabb az FM-rendszer használata. Előnye, hogy nem jelent problémát a beszélő távolsága. A távolság a tanár és a gyermek között valójában a beszélő szája és a mikrofon közötti távolság. Az adó mikrofonja a hasznos jeleket veszi fel és továbbítja, a környezeti zajokat nem. Így kiemelkedő beszédminőség biztosítható a legnehezebb hallási környezetben is. Megvásárlását a társadalombiztosító nem támogatja, főként pályázati pénzből vásárolható meg.

A gyermek életkori és egyéni sajátosságaitól függően, a szülő és a pedagógus nevelő hatásának eredményeképpen használja készülékét, igényli annak rendeltetésszerű működését, és bekapcsolódik annak ápolásába, kezelésébe.

A pedagógusnak tisztában kell lennie a technikai eszközök alapvető működési elvével, kezelésével, alkalmazásának előnyeivel. A hallássérült gyermekek által használt technikai berendezések megfelelő működésének biztosítása a fogadó pedagógus felelőssége is. Fontos, hogy észrevegye, ha az eszközök nem jól, nem tökéletesen működnek. Észre kell vennie abból, hogy a gyermek figyelme, magatartása megváltozik.

8.4 Milyen jelzésekre kell figyelni?

- Ha az órai munka során többször kell figyelmeztetni.
- Gyakran visszakérdez.
- Nem reagál a szólításra.
- Agresszív lesz, esetleg túlzottan visszahúzódo.
- Váratlan helyzetekhez nehezen alkalmazkodik.
- Az addig jól elvégzett feladatokban hibázik, kiejtése, helyesírása romlik.

A felmerült problémáknak lehet technikai oka, esetleg hallásromlás, és a hallókészülék, beszéd-processzor nem megfelelő beállítása is előfordulhat.

Mire figyeljen a pedagógus a hallókészülékkel és az implantttal kapcsolatban?

- A készülék rendszeres viselése
- A higiénés szokások betartása
- Sípoló készülék (új illesztéket kell készíteni)
- Elemcsere lehetősége az iskolában
- A gyermek szakemberhez irányítása (szülőn keresztül), ha a gyermek hallási reakcióiban, beszédállapotában változást tapasztal
- Annak ellenőrzése, hogy a szülő megtette-e a szükséges lépéseket, szükség esetén az iskolaorvos, a védőnő segítségének kérése
- Elemcsere lehetősége az óvodában, iskolában
- Ling-teszttel ellenőrizze a készüléket! (A gyermek mögött normál hangerővel: á, ú, i, s, sz, m hangok ejtése, a hallottak visszamondatása.)

8.5 „Napló”

A napló rajzos, fényképes, szöveges élménygyűjtemény, amibe olyan események kerülnek, amelyet a gyermek él meg. A naplóba a gyermekek mindennapjait, életének kisebb-nagyobb eseményeit rögzítik a szülők, később maga a gyermek.

Készülhet rajzfűzetbe, vázoló fűzetbe vagy lapokra, amelyeket összefűznek.

A naplót a szülő vezeti rajzos formában, a korai fejlesztés során kezdi el. Eleinte túlsúlyban vannak a rajzok, egy-egy mondat segíti a megértést mindenki számára. Amikor a gyermek megtanul írni, olvasni, az arány megváltozik, több lesz a szöveg és csak egy-egy utaló rajz segíti a megértést. Végül már a gyermek írja a naplót. A napló vezetését kérjük az óvónőktől, és az írás, olvasás megtanulása előtti időben a tanítónőtől is, így az óvodában, iskolában történt eseményekről a hallássérült gyermek is tud otthon beszélni. A napló egy sajátos mesekönyv is, amelyből sokat és szívesen mesélnek a gyerekek.

A napló vezetése sokrétű fejlesztést tesz lehetővé. Segítségével a gyermek mesélhet a vele történt, számára fontos eseményekről. A szülő felkészítheti a gyermekét a jövőben bekövetkező eseményekre. Fejleszti a gyermek szókincsét, segíti kommunikációját. Hozzájárul az időfogalom kialakításához,

hiszen a hosszú éveken keresztül vezetett naplóban ismétlődő események (pl. születésnap, névnap, ünnepek stb.), évszakváltások szerepelnek. Fontos szerepe van a fogalmazás előkészítésében, a lényegkiemelő képesség fejlesztésében. Nagy a jelentősége az olvasóvá nevelésben.

8.6 Egyéni lexikon

A szülő készíti regiszteres, keménykötésű füzetbe hallássérült gyermekének. A gyermek számára ismeretlen fogalmak, kifejezések kerülnek bele. Szómagyarázat a gyermek nyelvi szintjének figyelembevételével történik. Így lehet rajz, szókapcsolat, magyarázó mondat, rokon értelmű kifejezés. A gyermeklexikonok mintájára készül, különbség a szóanyagban van.

Az „egyéni lexikont” a gyermek használja akkor, amikor számára ismeretlen kifejezéssel találkozik. Feltehetően köznapi kifejezések kerülnek bele, hiszen a súlyosan hallássérült gyermeknek szűk a szókincse. Önálló szógyűjtésben, tanulásban nyújt segítséget, így nem azt élik meg, hogy mindig máshoz kell fordulniuk. A halló gyermekek csecsemőkoruktól kezdve hallják a beszédet, így a szavakkal, kifejezésekkel nagyon sokszor találkoznak. Ezek először passzív, majd aktív szókinccsükké válnak. A hallássérült gyermektől sem várhatjuk el, hogy egyszeri szómagyarázat után megjegyezzék ezeket. Ebben is segítheti őket az egyéni lexikon. Nagyon gyorsan elsajátítják az abc használatát is. Ha otthon megtanulták a kezelését, már az iskolában, tanórákon is aktív segítők lesznek. Később már a gyermeklexikonokat használhatják, nyelvi fejlődésüktől függően. Mindez segítheti önálló tanulásukat is.

8.7 Témakönyvek

Hasonlóságot mutatnak a „gyűrűs könyvek”-hez. A gyerekek által megélt események rajzos feldolgozása, majd a rajzokhoz közös szöveg alkotása. (Rajzok helyett digitális fényképezőgéppel készített képek is használhatók). Témakönyv készülhet pl. az ételkészítésről, a kerékpár gondozásáról, sétákról, kirándulásokról.

8.8 Számítógépes programok

8.8.1 BeszédMester

A „BeszédMester” szoftver kettős funkcióval készült: Beszédjavítás-terápiára és olvasásfejlesztésre.

A „Beszédjavítás-terápia” modul elsősorban az érthető beszéd elsajátítását segíti siket és hallássérült gyermekek számára, de jól használható logopédiai kezelés során is.

A szoftver az érthető beszédet döntően befolyásoló magánhangzók felismerését végzi el az elhangzás pillanatában, s ad egyértelmű visszajelzést (a hang betűformájával) a kiejtés helyességéről.

Felépítésében a program a kiejtéstani módszertani lépéseit követi, úgymint: előkészítés, hangfejlesztés, rögzítés, artikulálás.

A „BeszédMester” szoftver az olvasástani segítését, az olvasás terápiáját, fejlesztését is célul tűzte ki. A szoftver segítségével játékos úton, szinte észrevétlenül lehet gyakoroltatni az olvasást. Használható az iskolai olvasástanítás során és egyéni gyakorlásra. A részképességükben sérült gyermekek fejlesztő terápiájában komplex készségfejlesztést biztosít: memóriafejlesztés, figyelemfejlesztés, irányfelismerés, iránytartás kialakítása, finommotorika fejlesztése, hallási diszkriminációs készség, hallási figyelem, vizuális differenciálóképesség fejlesztése. Segítheti a diszlexiaterápiát, hiszen a betűk újratanításának feltételei biztosítottak, a fonémapárok feladatai pedig célzottan a kritikus párok gyakorlására, differenciálására készültek.

8.8.2 Varázsdoboz – Játékos beszédoktató program

A számítógépes program játszva tanítja meg a gyermeket a hangok helyes ejtésére, a megfelelő hangerőre, a beszéd ritmusának, dallamának javítására, elsajátítására szolgál. A program a gyermekek

aktív részvételét igényli, a kiejtés gyakorlásának fárasztó és unalmas kényszerűségei nélkül. Az alkalmazás során a gyermekek képessé válnak arra, hogy jól differenciálják a hangokat, fokozatosan javítsák kiejtésüket.

8.9 Videokazetták

Minden műveltségi területhez található videokazetták, amelyeken a témák élményszerű feldolgozása megkönnyíti az ismeretek elmélyítését.

A feldolgozandó mesék, szépirodalmi művek, olvasmányok megértését és feldolgozását segíti az alkotások alapján készült filmek megtekintése, mert a képi megjelenítés előkészíti az olvasott szöveg és a tartalom értelmezését. Ezért az órai feldolgozás előtt ajánlatos ezekkel megismertetni a hallássérült gyermekeket.

Mese, játékfilm vagy ismeretterjesztő videokazetta használatánál figyelembe kell venni, hogy a csak vizuális úton megszerzett tudás nem elegendő, magyarázatot kell fűzni a látottakhoz, és meg kell győződni róla, hogy jól értette-e a látottakat. Ezt a vetítés után érdemes megtenni.

9. Értékelés

Az egyéni sajátosságokat figyelembe vevő értékelési módszerek alkalmasak a sajátos nevelési igényű tanulók értékelésére. A szóbeli és írásbeli értékelés, a folyamatos visszajelzés motiválja a hallássérült gyermekeket és további, esetenként erőfeszítést is kívánó feladatokra ösztönzi. A csoportok munkájának értékelése segíti a csoporthoz tartozás érzésének kialakítását, biztosítja a közös munka sikerélményét. A hallássérült gyermekeknél is fokozatosan ki kell alakítani az önértékelés képességét.

Mivel a súlyos fokú hallássérülés nyelvi kihatásai súlyosan érintik az artikulációt, ezért a szép, hangsúlyos, tiszta beszédnek a gyermekek tanulmányaik végén sem tudnak megfelelni. E terület értékelésénél ezt figyelembe kell venni.

10. Gondolatok, javaslatok

10.1 Utazó gyógypedagógus

A befogadó pedagógus munkáját utazó gyógypedagógus segíti.

Az utazótanári munka sokrétű és összetett feladat. A speciális pedagógiai fejlesztés mellett, amely közvetlenül a gyermekre irányul, olyan utazótanárokra van szükség, akik segítenek az osztálymunkában, és koordinálják az integráció szereplőinek tevékenységét. Szükség esetén túl az osztály, az iskola falain is.

Az utazótanárnak ismernie kell az adott korosztály életkori sajátosságait, a legújabb technikai eszközöket és az ezek nyújtotta lehetőségeket, törvényeket, irányelveket, rendeleteket az óvodai, iskolai pedagógiai programokat, tanterveket, követelményeket.

Az utazótanár feladatai:

- Ellátja a gyermek fejlesztését.
- Tanácsot ad a szülőnek.
- Segíti a befogadó pedagógus munkáját: tanárasszisztensként jelen van a tanítási órákon; az órákra történő közös felkészülés keretében kiemeli azokat a mozzanatokat, amelyek várhatóan nehézséget jelentenek a gyermeknek; bemutatja a leghatékonyabb módszereket, eljárásokat; felhívja a figyelmet a leggyakrabban előforduló problémákra; megoldási javaslatokat tesz; tájékoztatókat tart a tantestületnek.
- Igény szerint segít az egyéni fejlesztési terv megírásában.
- Kapcsolatot tart a szociális szolgálatok munkatársaival
- Továbbképzéseket szervez, konzultációs lehetőséget biztosít
- Figyelemmel kíséri a törvényben előírt feltételek teljesítését. (Alapító okirat, felemelt normatíva, szakértői bizottság által előírt órák biztosítása stb.)

A speciális pedagógiai megsegítés módja és mértéke különböző lehet a tanuló állapotától, sérülése jellegétől és súlyosságától függően.

10.2 Hallásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság

A gyermekek ellátásának megszervezése a szakértői bizottság szakvéleménye alapján történik.

A hallássérült gyermek óvodába, iskolába kerülése, az óvoda, iskola kiválasztása nagy próbatétel elé állítja a szülőt. Döntését segíti a Hallásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság. A Bizottság javaslatot tesz a szülőnek az óvodáztatásra, iskoláztatásra, előírja mindazokat a többlétszolgáltatásokat, amelyek a gyermeket megilletik. Kijelöli a befogadó óvodát, iskolát, a speciális ellátást nyújtó intézményt.

A Szakértői Bizottság olyan intézményt jelölhet ki a feladat ellátására, amelynek alapító okirata tartalmazza a sajátos nevelési igényű gyermekek együttnevelését.

A kijelölt iskola pedagógiai programját a sajátos nevelési igényű gyermekek oktatásának irányelveit figyelembe véve kell elkészíteni.

A hallássérült gyermeknek helyben kell megkapnia az eredményes tanulásához szükséges támogatást, amely egyrészt a programtervek megfelelő kiválasztásával, a különböző tanulásszervezési formák és módszerek helyes megválasztásával, másrészt a befogadó pedagógusnak biztosított utazó gyógypedagógusi segítséggel érhető el.

A befogadó pedagógusnak lehetőséget kell teremteni arra, hogy a hallássérült gyermek folyamatosan bekapcsolódjon az órai munkába, mert fejlődése így lesz biztosított. Egyéni fejlesztés, korrepetálás nem pótolhatja az órai munkát. A hallássérült gyermeknek magának is vállalnia kell a felelősséget önmagáért, ezért fontos kérdés a segítségnyújtás mértéke. Erre nincs szabály. A legfontosabb, hogy a segítség, ha szükséges, elérhető legyen, s elégséges legyen a továbblépéshez. Fontos, hogy kifejlődjék

nek a gyermekben azok a képességek, amelyekkel saját tanulását irányítja. De azt is el kell mondani, hogy néhány gyermeknek intenzív segítségre lesz szüksége egész iskolai pályafutása alatt.

A hallássérült tanuló számára fejlettségi szintjéhez igazodó egyéni továbbhaladást is engedélyezhet az igazgató a szakértői bizottság szakvéleménye alapján, legfeljebb a negyedik tanév végéig. Vagyis a gyermek haladása eltérhet osztálytársaitól valamennyi területen vagy csak egyes tantárgyakban. A szakértői bizottság határozza meg, melyik tárgyból melyik évben kell felzárkóznia az osztályfoknak megfelelő követelményszinthez.

A különböző vizsgákon, beszámolókon alkalmazkodni kell az SNI-tanulók speciális szükségleteihez; pl. hosszabb felkészülési idő biztosítása, írásbeli beszámoló helyett szóbeli, szóbeli helyett írásbeli, iskolai tanulmányok során használt segédeszközök, mint számítógép stb. használatának engedélyezése.

Egyes tantárgyakból vagy tantárgyrészekből mentesítheti az igazgató SNI-tanulót az értékelés és minősítés alól, szakvélemény alapján.

A tanuló magántanulóként is teljesítheti tankötelezettségét. Az iskolával a tanulói jogviszony fennmarad, az iskola biztosítja a felkészítést, és meghatározza, milyen módon adjon számot tudásáról. Hallássérült gyermek esetében nem javasolom a magántanulói státuszt.

11. Irodalom

- Ainscow, Mel (szerk.): *Speciális szükségletek az osztályban*. BGGYTF, Budapest, 1996.
- Csányi Yvonne (szerk.): *A beszéd-nyelv fejlesztésének módszerei hallássérülteknek*. BGGYTF, Budapest, 2000.
- Csányi Yvonne (szerk.): *A hallássérült gyermekek integrált nevelése*. BGGYTF, Budapest, 1995.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Bevezetés a hallássérült gyermekek pedagógiájába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Együttnevelés – Speciális nevelési igényű tanulók az iskolában*. OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1993.
- Csányi Yvonne (szerk.): *Közösen*. Szemelvénygyűjtemény az integrált nevelésről és oktatásról. BGGYTF, Budapest, 1996.
- Csányi Yvonne: *Hallássérültek az általános iskolában*. Útmutató tanítóknak. BGGYTF, Budapest, 1995.
- Dr. Illyés Sándor (szerk.): *Gyógypedagógiai alapismeretek*. BGGYTF, Budapest, 2000.
- Dr. Kagan, Spencer: *Kooperatív tanulás*. Önkonet Kft., Budapest, 2001.
- Kereszty Zsuzsa (szerk.): *Mindenki iskolája. Együttnevelés*. IFA–BTF–OM, Budapest, 1999.
- Mihalovics Jenő (szerk.): *Tanterv a súlyos fokban hallássérültek (siketek) anyanyelvi fejlesztése tantárgyhoz*. Hallássérültek Iskolái Országos Egyesülése – OKI (OKI adatbank sz.: OKI97GYPSIAI 1–8.) Budapest, 1997.
- Perlusz Andrea: *A hallássérült diák a közép- vagy felsőfokú oktatási intézményben*. BGGYTF-FEFA, Budapest, 1995.
- Perlusz Andrea: *Gyermekek a közepesnél súlyosabb fokú hallássérüléssel*. BGGYTF-FEFA, Budapest, 1995.
- Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelvei. Melléklet a 2/2005. (III. 1.) OM-rendelethez

